

Ali Ekber Babaî, Gulam Ali Azizi Kia,
Mücteba Ruhani Rad

Kur'an Tefsiri Metodolojisi



 el-Mustafa
yayinlari

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**Ali Ekber Babaî, Gulam Ali Azizi Kia,
Mücteba Ruhani Rad**

Kur'an Tefsiri Metodolojisi

**Denetleyen
Hüccet'ül-İslam vel-Müslimin Mahmud Recebi**

**Çeviri
Mikail Gürel**



el-Mustafa Yayınları: 5
ISBN: 978-605-85969-5-5

Kur'an Tefsiri Metodolojisi

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 27932

© el-Mustafa Yayınları, 2013
Bu kitabın tüm yayın hakları,
el-Mustafa Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı ya-
pılabilir, izinsiz olarak hiçbir bi-
çimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Eserin özgün adı:

روش تفسیر قرآن

Reveş-i Tefsir-i Kur'an

Yayın Yönetmeni

Dr. Resul Abdullahi

Yazarlar

Ali Ekber Babai, Gulam Ali Azizi Kia, Mücteba Ruhani Rad

Çeviri

Mikail Gürel

Editör

Yusuf Tazegün

Tashih ve Redakte

Hasan Bedel

Sayfa Düzeni

İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı

Sercan Arslan

Birinci Baskı

İstanbul, Temmuz 2013

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Maltepe mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2

Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85

(Sertifika no: 27185)

Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi
Türkiye Temsilciliği



Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No: 108
Zeytinburnu / İSTANBUL Tel: (0212) 664 46 40
www.elmustafa.com.tr • el-mustafa@hotmail.com.tr

İçindekiler

› Başlarken.....	13
------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM Külliyyat (Genel Konular)

› Tefsir ve Tevil.....	19
Tefsirin Sözcük Anlamı	19
“Fesr” Kelimesinin “Seḡr”den Türetildiği Konusunda Bir Araştırma.....	21
Tefsir ve Fesr Kelimesinin Lügat Anlamına Dair Bir Araştırma.....	23
Kurân-ı Kerim’de Tefsir Kavramı	25
Tefsirin Tanımları.....	27
Önerilen Tanım.....	39
Tevilin Sözlük Anlamı.....	41
Tevilin Kurân’da Kullanıldığı Yerler.....	43
Tefsir ile Tevilin Farkı.....	48
a) Tefsir ve Tevil Sözcüklerinin Farkı	48
b) Kurân’ın Tefsiri ile Tevilinin Farkı.....	49
› Tefsire İhtiyaç.....	53
Tefsire İhtiyacın Sebepleri.....	55
a) Yeterli Bilgiden Yoksun Olmak	55

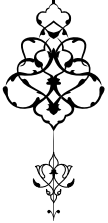


b) Kurân-ı Kerim'deki Bazı Özellikler	58
c) Kurân'ın İnişi ile Olan Zaman Fasılası.....	59
› Tefsirin İmkân ve Cevazı.....	61
Tefsir Yapabilmenin İmkânı.....	62
Masumlar Olmayanlar İçin Tefsirin Mümkün Olamayışının	
Delillerinin İncelenmesi.....	63
Kurân-ı Kerim'in Yüce Makamı.....	63
Kurân'ın Meydan Okuyuşu.....	65
Kurân ve Onun Tefsiri Aklın Uzanamayacağı Uzaklıktadır	66
Kurân'ı Anlamanın Yalnızca Masumlara (a.s) Has Olması.....	70
› Tefsirin Teklif Açısından Cevazı.....	77
Reye Dayalı Tefsir Rivayetlerini İnceleme.....	77
Tefsirin Gerçeği Yansıtması.....	80
› Tefsir Usulü	81

İKİNCİ BÖLÜM

Tefsir Kaideleri

› Tefsir Kaidelerinin Araştırılma Gereksinimi.....	85
› Birinci Kaide: Sahih Kıraati Göz Önünde Bulundurmak.....	89
Yanlış Bir Tevehhüm	92
Sonuçsuz Çabalar.....	94
Kıraatlerin Tevatürü.....	94
Yedi Kıraatin Hüccet Oluşu.....	97
Mevcut Kıraatin Muteber Olduğuna Tarihi Şahitler	100
Araştırma.....	102
Sahih Kıraati Teşhis Etme Ölçütleri.....	106



› İkinci Kaide: Nüzul Zamanındaki Kelimelerin Mefhumlarını	
Dikkate Almak	109
Kalıplaşmış Manalarla Yetinmemek.....	110
Kurân'ın İnış Zamanı Kültürünü Dikkate Alarak Kelimelerin	
Manalarına Ulaşmak	110
Tüm Manaları Dikkate Almak	111
Hakiki ve Mecazi Manaları Ayırt Etmek.....	112
Kurâni Hakikat.....	112
Lafza Müteaddit Manaların Yüklenmesi	114
Kurân'ın Dili.....	118
İthal Kelimeler ve Tefsir Üzerindeki Rollerini.....	125
Arapçalaşmış Kelimelerde Dilin Kaynağına Müracaat	127
Teorilerin Değişimi ve Kurân Müfredatını Anlama	127
Kelimelerin Manalarının Değişiminde Teorilerin Etkisi Görüşünün	
Kritiği.....	129
Kurân Müfredatını Anlamada Teorilerin Etkisi Görüşünün Kritiği.....	131
Kurân ile Beşeri Metinlerin Farkı	132
› Üçüncü Kaide: Arap Edebiyatı Kaidelerini Dikkate Almak.....	137
En Fasih Cümle Yapısının Kalıplarına Ulaşmanın Yolu	139
Kurân ve Edebi Kaidelerin İtibarı.....	141
› Dördüncü Kaide: Karineleri Dikkate Almak.....	143
Karinelere Dikkat Etmenin Lüzumuna Dair Delil	143
Karinelerin Bölümleri.....	144
Muayyine ve Sarife Karinelerinin Kullanım Yerleri	144
1- Müsterek Kelimeler.....	144
2- İcaz.....	146
3- İzmar.....	148
4- Mecaz.....	148
5- Kinaye	151



Birleşik Lâfzî Karineler	152
Siyak.....	153
Âlimlerin Bakışında Siyakın Rolünün Önemi.....	154
Siyakın Karine Olma Kriteri.....	157
Siyak Türleri.....	159
Lâfzî Olmayan Yapışık Karineler.....	181
İniş Yeri.....	181
İki Noktanın Hatırlatılması	200
Sözü Söyleyenin Özellikleri.....	203
Muhatabın Özellikleri.....	209
Sözün Konusunun Özellikleri	216
Aleni Bilgiler ve Apaçık Kesin Burhan.....	223
Muttasıl Olmayan Karineler.....	234
a) Diğer Ayetler	234
b) Rivayetler	239
› Beşinci Kaide: İlim ve Bilimselliğin Esas Oluşu.....	261
İlim ve Bilimselliğin Mısdakları	264
1) Nass ve Ayetlerin Dışyüzü	264
2- Rivayetlerdeki Nass ve Zevahir	267
3- Tarihi Haberler	274
4- Rivayetler ve Sahabe ile Tabiin'in Görüşleri.....	275
5- Müfessirlerin Görüşleri	277
6- Dilbilimcilerinin Sözleri.....	278
› Altıncı Kaide: Çeşitli Delaletleri Dikkate Almak.....	293
İktiza Delaleti.....	295
Tenbih ve İma Delaleti.....	296
İşaret Delaleti.....	297
Cümlelerin Kavramsal Delaleti	299
Tefsirde Delaletlerin Kısımlarını Dikkate Almanın Lüzumu.....	301
› Yedinci Kaide: Ayetler İçin Bâtınî Manalar Zikretmekten Kaçınmak.....	305



İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tefsir Kaynakları

› Tefsir Kaynaklarını Dakik Şekilde Tanımının Zarureti.....	315
› Kuran Tefsir Kaynakları.....	319
1- Kurân.....	319
<i>Tefsir İlminde Kurân-ı Kerim'e Müracaat Etmenin Mazisi</i>	319
<i>Kurân'ın Kaynak Alınmasının Muhtelif Şekilleri</i>	324
2- Masumların Rivayetleri	345
<i>Tefsir Rivayetlerinin Tasnifi</i>	346
<i>Tefsir Rivayetlerinin Metnine Bakış</i>	351
3- Lügat Kaynakları.....	352
<i>Kurân Sözcüklerinin Manasını Elde Etme Yolları</i>	353
<i>Sözlüklerin İtibar Ölçüsü</i>	359
4) Tarih Kaynakları.....	359
<i>Tarih Nakillerinden Faydalanan Yerler</i>	360
<i>Tarih Kaynaklarının İtibar Şartları</i>	364
5- Akıl	371
<i>Aklın Tefsirdeki Çeşitli Roller</i>	371
6- Tecrübe Sonuçları	376

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Müfessirlerin İhtiyaç Duyduğu İlimler

› Müfessirlerin İhtiyaç Duyduğu İlimler.....	379
İhtiyaç Duyulan İlimlerden Bahsetmenin Zarureti	379
“İhtiyaç Duyulan İlimler” ile “Tefsir Kaynakları” Arasındaki Fark ..	381
› İhtiyaç Duyulan İlimlerin Ortaya Çıkış Neden ve Delilleri	383
a) Nüzul Zamanındaki Karinelerin Tanınıp Kaydedilmesinin Lüzumu.....	383
b) Müslümanların Yabancılarla İrtibatı.....	384



c) Kurân'ı Tanımanın Lüzumu.....	386
d) Reye Dayalı Tefsirden Kaçınmak	387
e) Tefsirde İçtihat ve Akılcılık.....	389
f) Yeni İlimlerle Karşılaşmak.....	391

› Müfessirler Açısından İhtiyaç Duyulan İlimler.....	395
Beyan Edilen İlimlerin Tefsirdeki Zaruret Ölçüsü	396
İhtiyaç Duyulan İlimlerin Tedahülü.....	398
Müfessirin İhtiyaç Duyulan İlimlere Bilgisinin Ölçüsü	399
İhtiyaç Duyulan İlimlerle Tefsir Yöntemlerinin İrtibatı	400
İhtiyaç Duyulan İlimlerin Derecelerindeki Fark.....	401
› Müfessirin İhtiyaç Duyduğu İlimler	403
Edebi İlimler	403
<i>Lügat İlmi</i>	404
<i>Sarf İlmi</i>	407
<i>Nahiv İlmi</i>	413
Belagat İlimleri.....	416
<i>İhtiyaç Tarzı</i>	417
<i>Kurân'daki Belagat Noktalarından Bazı Örnekler</i>	418
Kurân İlimleri.....	420
<i>Genel Ölçekte İhtiyaç Sebebi</i>	421
<i>Esbab-ı Nüzul</i>	422
<i>Muhkem ve Müteşabih</i>	423
<i>Kurân'ın Mucizevi Yönleri</i>	424
<i>Kurân'ın Kuşatıcılığı</i>	425
<i>Mekki ve Medeni</i>	426
Kıraat İlmi.....	427
<i>Bir Tevehhümün Giderilmesi</i>	428
<i>Kıraat İlmine İhtiyacın Sebebi</i>	428
Kelam İlmi.....	429
<i>Tefsirde Kelam İlmine İhtiyacın İspatı</i>	430



İÇİNDEKİLER

Usul-u Fıkıh İlmi	432
<i>Tefsirde Usul İlmine İhtiyacın Sebebi</i>	433
Fıkıh İlmi.....	434
Rical İlmi ve Diraye.....	435
<i>Tefsirde Rical ve Diraye İlmine Olan İhtiyacın Sebebi</i>	436
Deneye Dayalı Doğal Bilimler	437
<i>Deneye Dayalı Bilimlere İhtiyacın Delili</i>	437
Beşeri Bilimler	440
<i>Beşeri Bilimlere Duyulan İhtiyacın Delili</i>	441
<i>Tefsirde Beşeri Bilimlerden Faydalanma Yerleri</i>	442
Vehb-i İlim.....	444

BEŞİNCİ BÖLÜM

Müfessirin Şartları

› Müfessirin Şartları.....	451
› Tefsirin İtibarında Etkili Olan Şartlar.....	453
Tefsir Öncesi Konulara Zihni Hâkimiyet.....	453
İstinbat Yeteneği.....	453
<i>Kurân-ı Kerim'in Dünya Görüşünü Bilmek ve Ona İnanmak</i>	454
<i>İlmi Tarafsızlık</i>	455
› Tefsirin Kemal ve Yüklü Olma Koşulları.....	457
Düşünsel Yeterlilik ve Deruni Saflık.....	457
Zihnî Faal Olması.....	457
› Kaynaklar	459

Başlarken

“**A**llah’tan size bir nur ve açık bir Kitap gelmiştir. Allah, onunla rızasına uyanları esenlik yollarına iletir ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp dosdoğru bir yola iletir.”¹

Kurân, İlahi ilimden bir mertebe olup her iki cihanın maslahatı, kurtuluşu ve saadetine ulaştıracak Yüce Allah’ın son, en kapsamlı ve en sağlam desturudur. Bu yüce kitabın kendine has özellikleri Müslümanların yanı sıra farklı inanç ve din mensubu olan bilim adamlarının da hayretle ona yönelmesine, ondaki sırları, yeni ve derin konuları, yol gösterici ve yapıcı formülleri keşfetme gayretine itmiştir.

Ama ne yazık ki bu alanda özellikle gayrimüslim bilim adamları tarafından yapılmış çalışmalar göz ardı edilmeyecek zafiyetler, yetersizlikler, sapma ve eğriliklerden korunamamıştır. İşte bu yüzden (bu alanda yapılmış olan araştırmaları değerlendirmek için doğru bir yöntem bulma adına)

¹ Maide: 15-16



tefsir tanıma yönteminin çeşitli boyutlarıyla ele alınması gibi bir zaruret doğmuştur. Öte yandan ayetlerin doğru manalarına ve Yüce Allah'ın iradesine ulaşmanın insanın saadeti, bireysel ve toplumsal problemlerinin çözümünde ne kadar olumlu etkisi varsa hiç şüphesiz bilerek veya bilmeyerek bu alanda oluşacak bir sapmanın da olumsuz etkileri olacaktır. Onun için şunu söylemek mümkündür: Kurân-ı Kerim'in azamet ve derinliğine binaen Kurân'ı doğru anlama ve tefsir yöntemini bilmek çok büyük bir öneme haizdir. Genel bir bakışla Kurân'ı tefsir yöntemini tanıma konusu aşağıda ifade edilen altı temel eksen üzerinde ele alınır:

- 1-Tefsirin dayanakları
- 2- Tefsir kaideleri
- 3- Tefsir kaynakları
- 4- Müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimler
- 5- Müfessirin şartları
- 6- Tefsir yöntemi.

Tefsir dayanak ve mesnetlerinde tefsirin varoluşunu veya tefsir yönteminin kaidelerini etkileyecek temel ilkelerden söz edilmektedir. Kurân'ın mucizeviliği ve onun boyutları, Kurân'ın tahriften korunmuşluğu, Allah'ın muradına ulaşabilmenin imkânı ve Kurân'ın dili gibi konular tefsir mesnetlerinden sayılmaktadır.

Tefsir kaideleri, müfessirin tefsir anında riayet etmekle ve uygulamakla yükümlü olduğu genel kurallar mecmuasından ibarettir. Kavramların Kurân'ın nüzul zamanındaki anlamlarına dikkat etmek, kavramların tüm manalarını göz önünde bulundurmak, karine ve işaretleri dikkate almak, ilim ve bilimselliğe dayanmak, çeşitli delaletleri göz önünde tutmak vb. konular Kurân tefsirinin kaidelerindendir.

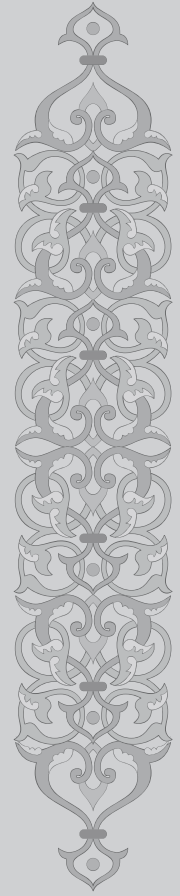
Tefsir kaynakları, Kurân maarifi ile ilgili özel bir konuda bir çeşit marifet ve kavrayışa ulaştıracak verileri ele alır. Bunları bilmek de müfessirin ayetleri doğru veya daha

iyi şekilde anlamasına yardımcı olur. Rivayet ve tarih kaynakları bunlar içerisinde sayılabilir. İhtiyaç duyulan ilimler, veri ve algılar değerlendirme ölçütlerini içeren marifet denklemleridir. Müfessir söz konusu özel ilmin kanun ve kıstaslarıyla bir tefsirdeki algı ve verilerin sağlıklı olup olmadığını teşhis edebilir. Sarf, nahiv, meani, beyan, fıkıh'ul-lugat gibi edebiyat ilimleri bu ilimlerdenidir. Verilerin bir bölümünde bilimsel kuram ve nazariyelere dayanarak elde edilmiş bir ilim de ihtiyaç duyulan ilimler kategorisinde yer almaktadır ve bununla ilgili daha kapsamlı açıklamayı kendi bölümünde bulacaksınız.

Müfessirin şartları bölümünde tefsirde rolü olan Kurân müfessirinin özellikleri, düşünsel ve ruhsal kabiliyet ve yeteneklerinden söz edilmektedir. Son olarak tefsir yönteminin maksat müfessirin Yüce Allah'ın muradına ulaşmak için kat ettiği çeşitli merhalelerdir. Tabi ki bu aşamalar tertibi ve konulu tefsirlerde farklı şekilde tezahür etmektedir. Tertibi tefsir ile konulu tefsirin birbirinden öncelik veya sonralığı veya böyle bir şeyin söz konusu olmayışı bu bölümdeki meselelerden biridir.

Altı temel eksenin ikincisinden beşincisine kadar olan bölümleri inceleyen elimizdeki bu eserde her ne kadar tefsir mesnetlerinden bazılarına değinilmiş olsa da, bu konu ve tefsir yöntemi hakkında daha detaylı ve kapsamlı bir inceleme başka bir fırsatta değerlendirilecektir. Umarız ki Yüce Allah başka bir araştırmada bu iki önemli konuyu da ele alma başarısını bizlere nasip eder.

Şunu hatırlatmayı gerekli görüyoruz; beş bölümden oluşan bu kitabın ilmi içeriği aşağıda isimleri zikredilen değerli ilim heyetinin kontrolü altında hazırlanmıştır: Hücce'tül-İslam vel-Müslimin Mahmud Recebi, Hücce'tül-İslam Ali Ekber Babai (I. ve II. Bölüm); Hücce'tül-İslam Gulam Ali Azizi Kia (III. Bölüm) ve Hücce'tül-İslam Mücteba Ruhani Rad (IV.



Bölüm). Aynı zamanda grup halinde yapılan oturumlarda gözden geçirilip, incelenerek tamamlanmıştır.

İlim merkezlerinde özellikle Uluslararası üniversitelerde önemli araştırma eserlerinden biri olarak kabul edilen bu değerli kitap ile siz değerli okuyucularımızla buluşmanın heyecanını yaşamaktayız. El-Mustafa Yayınları “*Kur’an Tefsiri Metodolojisi*” ismindeki beşinci kitabını yayınlayıp, ülkemizin ilim camiasına ve araştırmacılarına sunmuştur.

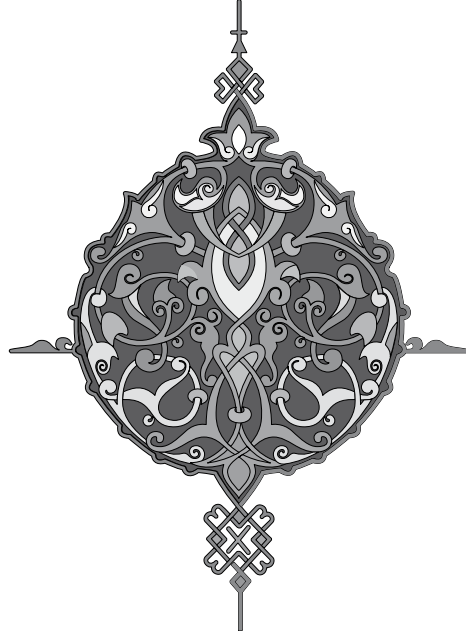
Umarız İslami ilimler alanında ve üniversitelerde Kurân araştırmalarına ilgi duyan üstat ve araştırmacılar; eleştiri ve önerileri ile bu eserin daha da zenginleşip, kâmil olmasına katkıda bulunurlar.

el-Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliği
el-Mustafa Yayınları

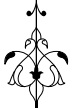


Birinci Bölüm

Külliyat (Genel Konular)



Tefsir ve Tevil



Tefsirin Sözcük Anlamı

Tefsir”, “Tef’ıl” babından ve “fesr” kökünden bir kelimedir. “Fesr” kelimesi lûgat kitaplarında “beyan”,¹ “aşikâr etmek”,² “ayırmak”,³ “bir şeyi açıklamak”,⁴ “kapalı kalmış bir şeyi açığa çıkarıp aşikâr etmek”,⁵ “makul manayı keşfetmek”,⁶ “makul manayı açığa çıkarmak”,^{7 8} “sözün manasını beyan etmek”⁹ ve bunlara benzer diğer manalar¹⁰ ki son beş mana aslında önceki anlamların örneklerindendir.

¹ Cevheri, İsmail, es-Sihah, İbn-i Menzur (Muhammed b. Mükrim) Lisan’ul-Arab, T - reyhi, Fahrüddin, Mecme’ul-Bahreyn (Fesr kelimesinin altında).

² Firuzabadi, Mecc’ud-Din, el-Kamus’ul-Muhit, Zubeydi, Muhammed Murtaza, Tac’ul-Arus (Fesr maddesinin altında).

³ Safipur, Abdurrahim, Muntehel-İreb (Fesr kelimesinde), Lûgatname-i Deh-Huda bu manayı “Ekreb’ul-Mevarid” kitabına isnat etmiştir. Güya “beyyenehu” kelimesinden bu anlam çıkmaktadır. Fakat “teybin” ayırmak manasına gelmez; “ibane” ayırmak anlamındadır ve o da Ekreb’ul-Mevarid’de gelmemiştir.

⁴ İbn-i Faris Ahmed, Mucem-i Mekayis’ul-Lugat. Feyyumi “el-Misbah’ul-Munir”de ve Huri Şertuni “Ekreb’ul-Mevarid”de.

⁵ Lisan’ul-Arab, el-Kamus’ul-Muhit, Tac’ul-Arus (Fesr kelimesinde).

⁶ Tac’ul-Arus (Fesr kelimesinde).

⁷ Makul manadan maksat, akılla idrak edilen akli ve tecrübeye dayalı kavramlardır.

⁸ Rağib İsfahani, Ebu’l-Kasım Hüseyin, Mufredat, s.380.

⁹ Muntehel-İreb (Fesr kelimesinde).

¹⁰ Bu kelime için lûgat kitaplarında ifade edilen manalardan biri de “Doktorun, hast - lığı anlamak için hastanın idrarına bakması” şeklindedir. Bkz. Mekayis’ul-Lugat, es-Sihah, el-Kamus’ul-Muhit, Tac’ul-Arus, Ekreb’ul-Mevarid, Lisan’ul-Arab, Muntehel-İreb (Fesr kelimesinde).

Bunlardan bazılarında “Hastalığı anlamak için” ibaresi yer almamıştır; ancak bununla birlikte onların maksadında da bu mana vardır.



Tefsirin anlamında bazı lügat âlimleri ona “*fesr*” kelimesindeki manayı verirken¹¹ bir grup da “*fesr*” kelimesinin mübalağalı¹² anlamını ona yüklemişlerdir. Bazıları da tefsir için şu manaları zikretmişlerdir: zor ve çetin bir kelimeden kastedilen manayı keşfetmek,¹³ lafzın manasını keşfedip açığa çıkarmak,¹⁴ lafzın manasını izah etmek,¹⁵ Kurân-ı Kerim’in mücmel olan kıssalarını şerh etmek,¹⁶ gizli kalmış bir haberi bulup açmak, gizli bir konuyu şerh etmek, gizli yönleri aşikâr etmek, Allah’ın kelimasını şerh etmek, Kurân’ın zahirini keşfetmek,¹⁷ sözün manasını beyan etmek,¹⁸ Kurân ayetlerinin mana ve lafzını geniş şekilde açıklamak.^{19 20}

Bu manaların “*fesr*” kelimesi için belirtilmiş olan manalara benzeşmesi bu iki kavram arasındaki anlam yakınlığını açıkça ortaya koymaktadır. Fakat “*tefîl*” babının kendine özgü özellikleri ve sülasi mücerred babından farklı oluşu ve bu babın manalarından birisinin de mübalağa olduğu gerçeği “*tefsir*” kelimesine “*fesr*”in mübalağalı manasını yükleyenlerin sözlerinin sıhhatine delil sayılmıştır.

“*Tefsir*” kelimesinin doktorun, hastanın idrarına bakması hususunda kullanılması bir tür mecazdır ve bir şeye sebebinin ismini vermek kabilindendir. Zira gerçek manada tefsir, kişinin hastalığının aşikâr edilmesi hususudur ki, bu da; bilimsel ve soyut bir gerçektir. Bu hastalıktan haberdar olmak ve onu ortaya çıkartmak ancak doktorun, hastanın idrarına bakmasıyla hâsıl olduğundan bu işi tefsir olarak telakki etmişlerdir.

¹¹ İbn-i Dureyd, Muhammed, Cemheret’ul-Lugat, c.2, s.718, es-Sihah, Mekayis, Lisan’ul-Arab, el-Kamus’ul-Muhit, Tac’ul-Arus (Fesr kelimesinde).

¹² el-Mufredat (s.380), el-Misbah’ul-Munir, Mecme’ul-Bahreyn, Ekreb’ul-Mevarid.

¹³ Lisan’ul-Arab, el-Kamus’ul-Muhit, Tac’ul-Arus, Mecme’ul-Bahreyn, Ekreb’ul-Mevarid (Fesr kelimesinde).

¹⁴ Mecme’ul-Bahreyn (Fesr kelimesinde).

¹⁵ Ekreb’ul-Mevarid (Fesr kelimesinde).

¹⁶ Tac’ul-Arus (Fesr kelimesinde).

¹⁷ Deh-Huda, Ali Ekber, Lügatname-i Deh-Huda (tefsir kelimesinde).

¹⁸ Muntehel-İreb (fesr kelimesinde).

¹⁹ Muin, Muhammed, Ferheng-i Farsi-yi Muin (tefsir kelimesinde).

²⁰ Süleyman Tufl (ö.716 Hicri), el-lksir fi ilm’it-Tefsir kitabında (s.1) şöyle yazmı - tır: Tefsir kelimesi “*Tefîl*” babından olup “*fessertu en-nevre*” kabilindendir. Yani hamamda istenmeyen tüylerin dökülmesi için kullanılan tozun (nevre) üzerine su serildiğinde ve böylece ortaya çıkan açıklık hakkında bu lafız kullanılır. Tefsir, tefsir edilen mananın cüzlerini birbirinden ayırır, böylece onun anlaşılması ve o manadan faydalanmak kolaylaşır. Nitekim nevre de böyledir; o, ancak parçalara ayrıştığında (tefsiri ile) faydasını gösterir.

“Fesr” Kelimesinin “Sefr”den Türetildiği Konusunda Bir Araştırma

Bazıları büyük türetme kaidesine²¹ ya da bir diğer adıyla İştikak-ı Kebire²² göre tefsir ve fesrin “sefr” kelimesinden ayrılıp türetildiğini savunmuşlardır.²³ İddialarının doğruluğu için de sadece şu noktayı referans almışlardır: Kadın yüzünü açtığına “*Esferet’il-Mer’etu an veciha*” denir ve sabah aşikâr olduğunda “*esfere-ssubhu*” denir.²⁴ Güya bu manadan yola çıkarak fesr ve sefr arasındaki benzerlik ve mana uyumu neticesini almak istemişler, bunu da tefsir ve fersin sefrden türetildiğine delil olarak sunmuşlardır. Bununla birlikte bu iki sözcük arasındaki benzerlik ve mana uyumu konusunda “*sefr kelimesinin asıl manası keşfetmektir*”²⁵ diyen İbn-i Manzur’un ve “*sefr, aşikâr olmaya delalet eden bir kelimedir*”²⁶ diyen İbn-i Faris’in sözüne de istinat edilebilir.

Ancak bu iki kelimenin kullanım alanları üzerinde yapılan araştırma onların iki farklı manası veya kullanım alanı olduğunu göstermektedir:

- ²¹ Türetme meşhur görüşe göre üç çeşittir:
- a. Türetilen ve kök kelimenin tüm asıl harflerinin ve harf tertibinin ortak olduğu *küçük türetme*.
 - b. Türetilen ve kök kelimenin tüm asıl harflerinin ortak, ancak harf tertibinin farklı olduğu *büyük türetme*. Cezb ve cebz gibi.
 - c. Türetilen ve kök kelimenin asıl harflerin çoğunda müşterek olduğu halde bazı asıl harflerinin farklı olduğu en büyük türetme olarak adlandırılan *ıştikak-ı ekber*. Mesela; Gasm ve Hasım gibi. (bkz. Tehanvi, Muhammed Ali, Keşşaf-u İstilahat’il-Fünun, c.2, s.767, Tabatabai, Muhammed Rıza, Serf-i Sade, s.220, Lügatname-i Deh-Huda, ıştikak kelimesinde).
- ²² İştikak-ı Kebir: İki sözcük arasında kök harfleri ve anlam bakımından ilgi bulunması fakat harflerin sıralanışında farklılık bulunmasıdır. Örneğin, طَرَح (taraha) ve طَحَرَ (tahara) sözcüklerinin ikisi de “atmak” anlamına gelmektedir. Bunlar anlam ve kök harfleri bakımından da aralarında bir uyum söz konusudur. Ancak harflerin sıralanışı farklıdır. Bu tür ıştikâka ise el-İştikâku’l-Kebîr denir.
- ²³ Mecme’ul-Bahreyn, c.3, s.438, Keşşaf-u İstilahat’il-Fünun, c.2, s.1115, Lügatname-i Deh-Huda (tefsir kelimesinde), Celaluddin Suyuti, el-İtkan, c.2, s.1189, Muhammed Zerküş, el-Burhan fi Ulum’ul-Kur’ân, c.2, s.283, Ebu’l-Futuh Razi’nin tefsirinde (c.1, s.23) şöyle geçmektedir: “*Ebu Hamid Hazrenci şöyle dedi: Bu kelime sefr kelimesinden dönüştürülmüştür; aynen cebz ve cebz veya zebb ve bezz gibi.*”
- ²⁴ Mecme’ul-Bahreyn, Keşşaf-u İstilahat’il-Fünun, Hüzai Nişaburi, (Razi), Ebu’l-Futuh Hüseyin, Ravz’ul-Cinan ve Ruh’ul-Cenan.
- ²⁵ Lisan’ul-Arab (fesr kelimesi)
- ²⁶ Mekayis’ul-Lügat (fesr kelimesinde).



Tefsir ve fesr kelimesi çoğunlukla²⁷ makul bir manayı açığa vurmak, bilimsel ve manevi konuları aşikâr etmek için kullanılır.²⁸ Sefr kelimesi ise somut ve duyu organları ile algılanan şeyleri aşikâr etmek konusunda kullanılır.²⁹ Bu farklılık iki kelimenin Kurân'daki kullanımında da açık bir şekilde görülmektedir.³⁰ Ragib-i İsfehani de Müfredat kitabında sefr kelimesini somut varlıklara özgü,³¹ fesr kelimesini ise soyut manayı açığa vurmak manasında kullanmıştır.³²

Zikredilen fark göz önünde bulundurulduğunda ve türetilen kelimenin en azından kök kelimedeki manayı taşıması gerektiği gerçeğinden yola çıkıldığında şu anlaşılmaktadır; türetilen kelimeyle kökü arasındaki benzerlik ve hatta gerekli anlam münasebeti söz konusu iki kelime de birinin ötekisinden türetilmesini gerektirecek ve bunu ispat edecek ölçüde değildir. Faraza bu ispat olsa dahi sırf benzerlik ve manalar arasındaki uyumluluk iştikak ve türetmeden daha kapsamlı olduğu için tefsir ve fesr kelimesinin sefr kelimesinden türetildiğine dair delil yoktur; özellikle lügat

²⁷ Bazen “fesr” gayri makul ve manevi olmayan konularda da kullanılmaktadır. Ebu'l-Futuh Razi'nin Ravz'ul-Cinan ve Ruh'ul-Cenan'da (c.1, s.23) ve Ebu Hayyan Endülüsi'nin el-Bahr'ul-Muhit kitabında (c.1, s.26) Sa'leb'den naklettikleri şu cümlede olduğu gibi: “Atı kendi etrafında dolaşsın diye çıplak halde saldıığında “fessertul-feres” dersin.”

²⁸ Binaenaleyh Amid Zencani'nin “Mebani ve Revîşhay-i Tefsir” kitabındaki (s.96) “Te - sir kelimesi... somut ve soyut kavramlarda eşit düzeyde kullanılır” ifadesi yanlıştır ve bu kelimenin kullanım alanlarına aykırıdır.

²⁹ Mesela; evi süpürdüğünde ‘sefer'el-beyt’ denilmesi; gökyüzünün/havanın açığında ‘seferet'ir-rihu el-ğayme an vechis-sema’ denilmesi; rüzgarın tozu giderdiğinde ‘seferet'ir-rihu et-turab’ denilmesi; yüzüne dökülen saçını kenara çekip yüzünü açığında ‘sefere şa'rehu’ denilmesi; sabah aydınlandığında ‘esfer'es-sabah’ denilmesi; [kıyamette bazı] yüzlerin ılık saçıp aydınlandığında ‘vucuhun yevmeizin musfire’ denilmesi gibi. Bkz. Lisan'ul-Arab, Tac'ul-Arus, es-Sihah, Mekayis'ul-Lugat, el-Misbah'ul-Munir (fesr kelimesi).

³⁰ Bkz. Furkan/33, Muddessir/34, Abese/38. Tefsir kelimesinin rivayetlerdeki kullanım alanı ile aşına olmak için de şu kaynaklara bakınız: Bihar'ul-Envar, c.2, s.228, h.13 ve s.317, h.2, c.3, s.224, h.15 ve c.5, s.174 ve 241, h.28, c.6, s.32, h.41 ve c.7, s.126, c.2, c.9, s.294, h.5, c.14, s.440, h.4, c.17, s.135, h.14, c.22, s.101, h.58, s.489, h.35, c.24, s.183, h.21, c.25, s.81, h.68.

³¹ es-Sefr, keşful-Ğita/sefr, perdeyi açmaktır; bu da somut varlıklara özgüdür; İmame/sarığ baştan açmak ve peçeyi yüzden kaldırmak gibi. (Müfredat, s.249, sefr kelimesinde).

³² el-fesr izhar'ul-ma'na el-makul... vet-tefsir fi'l-mübalaga kel-fesr./ fesr soyut manayı açığa çıkarmaktır... tefsir ise bu mananın mübalagasıdır. (Müfredat, s.380, fesr kelimesinde).

erbabının çoğu bu konuda görüş sunmamışlardır.³³ Sadece bazıları tahmin yürüterek ve şahsi kanaatlerine dayanarak açık bir delil sunmaksızın bunu ortaya atmışlardır.³⁴

Tefsir ve Fesr Kelimesinin Lügat Anlamına Dair Bir Araştırma

Tefsir ve fesr kelimesi için lügat âlimlerinin zikrettiği manaları dört grupta toplamak mümkündür:

1- Beyan, ibane, ayırmak,³⁵ şerh etmek ve açıklamak gibi konusu zikredilmeksizin ya da bir şeyi beyan etmek ve açıklamak, örtülü olanı aşikâr etmek gibi konusu genel olarak zikredilmiş salt manalar.

³³ Mesela: Halil b. Ahmed Ferahidi el-Ayn kitabında; İbn-i Dureyd Cemhere'de; Cevheri Sihah'ta; İbn-i Faris Mekayis'te; Rağib-i İsfehani Müfredat'ta; İbn-i Menzur Lisan'ul-Arab'da; Feyyumi el-Misbah'ul-Munir'de; Firuzabadi el-Kamus'ul-Muhit'te; Zubeydi Tac'ul-Arus'ta; Safipur Muntehel-İreb'de.

³⁴ Mesela: Tureyhi (ö. 1085 Hicri) Mecme'ul-Bahreyn'de; Tehanevi (ö. Hicri 12.yy) Keşşaf-ı İstilahat'il-Fünun'da ki Keşfuz-Zünun'un nakline göre (c.4, s.253) bu eser Hicri 1158'de tamamlanmıştır.

³⁵ Kamus ve Tac'ul-Arus'ta fesr için zikredilmiş manalardan biri "*ibane*"dir. İbane, beyan ve tibyan kökünden türetildiği takdirde İfal babından mastar olur; aşikâr olmak ve aşikâr etmek manasını verir. Kurân müfessirleri de "*ibane*"den türetilmiş olan "*mubin*" kelimesine çoğu yerde açık, aşikâr ve zahir manasını vermişlerdir. Menhec'us-Sadikin tefsirinde Maide/15. ayette, Yusuf ve Hicr surelerinin ilk ayetlerinde, Zuhruf/29. ayetinde her iki mana da tereddütle zikredilmiştir. Sadece bir yerde (Zuhruf/18) "*aşikâr edici*" şeklinde tercüme edilmiştir. Nitekim Rağib İsfehani de Zuhruf/52. ayetinde fiil-i müzare kipinde gelmiş olan "*ibane*" kelimesine müteeddi (tümleçli) olacak şekilde mana vermiştir. Ancak Kurân-ı Kerim'de "*ibane*" ve ondan türemiş kelimelere "*ayır-mak*" manasının verildiği tek bir yer bulamadık; sadece bir yer hariç. O da Molla Fethullah Kaşani'nin Farsça yazdığı Menhec'us-Sadikin isimli tefsirinde (c.5, s.151) Hicr suresinin ilk ayetinde "*Kurân-un Mubin*" ibaresindeki "*mubin*" kelimesini "*açık, batıldan hakkı bulan, onu ondan ayıran yani helal ve haramın, emirler ve yasakların mübeyyini*" şeklinde tefsir etmiştir. Fakat el-Misbah'ul-Munir ve Deh-Huda'nın Lügatnamesi gibi kaynaklarda "*ibane*" kelimesi için her iki mana da zikredilmiştir. Ancak "*ibane*" kelimesi "*beyn ve beynunet*" kelimesinden türetilmişse eğer ayırmak manasına gelir. Lügat kitaplarındaki karine ve ipuçları fesr kelimesinin "*aşikâr olmak ve aşikâr etmek*" manasındaki "*beyan*" kelimesinden türetilmiş "*ibane*" sözcüğü ile aynı anlama geldiğini göstermektedir; "*beyn ve beynunet*" kelimesinden türetilmiş ve ayırmak manasındaki "*ibane*" sözcüğünün manasında değil. Binaenaleyh Safipur'un Muntehel-İreb'de ve Deh-Huda'nın Lügatname'de fesr kelimesi için zikrettikleri anlamlardan biri olan "*ayır-mak*" manası hatalıdır ve bu hatanın kaynağı da, "*beyan*" kelimesinden türetilmiş olan "*ibane*"nin "*beyn ve beynunet*"ten türetilmiş "*ibane*" kelimesi ile karıştırılmış



2- Somut olmayan düşünsel konulara özgü manalar. Mesela; makul manayı keşfetmek, makul manayı ortaya çıkarmak ve müphem manayı açıklamak gibi.

3- Lafız ve söze özgü manalar. Mesela; sözdeki belirsizlikleri açıklamak, lafzın manasını keşfetmek ve onu açığa çıkarmak, lafzın manasını açmak, hadisın beyan ve izahı, müşkül bir lafzın muradını keşfetmek, gizli bir haberi bulup aşikâr etmek.

4- Kurân'a özgü manalar. Mesela; Kurân-ı Kerim'in mücmel kıssalarını şerh etmek, Allah'ın kelimasını açıklamak, Kurân'ın zahirini keşfetmek, Kurân ayetlerinin lafız ve manasını genişçe açıklamak.

Birinci gruptaki itlak ve genelleme “*tefsir*” kelimesinin düşünsel olmayan konularda da kullanılabilmesini iktiza etmektedir. Sonraki gruplar ise onu sınırlandıramaz. Çünkü biri mutlak, bir diğeri mukayyet olan iki cümleden mukayyet olanı, ancak her iki cümlede de tek bir konuyu açıkladığı ispat olduğunda mutlak olana takyit ve sınırlandırma getirebilir. Yani mukayyet cümleyi kuran konuşmacı olumlu mutlak cümleden de aynı manayı kastetmişse burada mukayyet cümle mutlak cümleyi takyit edip, sınırlandırır. Fakat burada incelediğimiz manalar bu kabilinden değildir.

Belirtilen bu nokta dikkate alındığında ve söz konusu kelimenin kullanım alanları (bu çoğunlukla düşünsel ve soyut konulara özgüdür) göz önünde bulundurulduğunda şunu söylemek mümkün olur: “*Fesr*” kelimesinin gerçek manalarından birisi makul manayı keşfetmek ve açığa çıkarmak, soyut olan bilimsel bir gerçeği aşikâr etmektir. Tefsir kelimesinin “*tefil*” kalıbındaki yapısıyla “*mübalaga*” manası taşıdığı da göz önünde

olmasıdır. Safipur kendi kitabının başında (Muntehel-İreb c.1, s.3) şunu dile getirmiştir: Lügatların tedvini Kamus'tan sözlük tercümesi tarzında açık Farsça'ya geçmiştir. Kamus'ta mevcut olmayan her lafız ve mana önceden ismi geçen kitaplardan eklenmiştir. Muntehel-İreb kitabında “*fesr*” kelimesi için zikredilmiş olan ilk mana “ayırma” olmakla birlikte Kamus'ta ilk mana “*ibane*”dir. Muntehel-İreb'deki diğer manaların tertibi de Kamus'taki manaların tertibi ile aynı olduğu göz önünde bulundurulduğunda “*ayırma*” manasının “*ibane*” sözcüğünün manası olmadığı ve bu mananın başka kitaplardan ilave edilmesi ihtimali ortadan kalkmaktadır. Zira eğer bu mana başka kitaplardan ilave edilmiş olsaydı, Kamus'un tercümesinin ardından en sonunda bu manayı getirirdi.



bulundurulursa o zaman şunu söylemek mümkün olur: “*Tefsir*” kelimesinin lügat manalarından birisi “*manevi konuları ve bilimsel gerçekleri çok iyi şekilde aşikâr etmektir.*”

Binaenaleyh “*tefsir*” kelimesinin gerçek kullanım alanı yalnızca Kurân’a has olmamakla beraber sırf söz ve lafızların manalarına da özgü değildir.³⁶ Ama buna rağmen yüce ayetlerin manası, zahiri delaletlerinin beyanı ve Yüce Allah’ın iradesinin keşfi hakkındaki sık kullanımı ve (kayıtsız ve karinesiz şekilde zikredildiğinde) din âlimlerinin hâlihazırdaki kullanımlarında zihinlerde Allah Teâlâ’nın, Kurân’ın yüce ayetlerindeki maksadı şeklinde algılanır. Dolayısıyla tefsir ilmi de Kurân ayetlerinin zahiri delaleti ve manasının beyanını üslenmiş olan ilimdir; yani Yüce Allah’ın muradını keşfeden ve açıklayan ilimdir.

Kurân-ı Kerim’de Tefsir Kavramı

Tefsir kelimesi Kurân’da sadece bir yerde geçmiştir. Furkan suresinin 33. ayetinde Yüce Allah kâfirlerin eleştirilerinden bir kısmını ve cevabını beyan ettikten sonra şöyle buyuruyor:

﴿وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا﴾³⁷

Müfessirlerin bu ayetteki “*tefsir*” kelimesinin açıklamasında muhtelif görüşleri vardır. Bazıları ona hepsi birbirine yakın olan beyan³⁸ veya beyan ve detaylandırma³⁹ ya da beyan ve keşif⁴⁰ manasını vermişlerdir. Bazıları bu kelime için iki mana zikretmişlerdir: 1- Mana ve mefhum.

³⁶ Zikre şayandır ki “*tefsir*” sözcüğü rivayetlerde de Kurân dışında birçok yerde kullanılmıştır. Örnek olarak Bihar’ul-Envar’da (c.22, s.489) İmam Ali’nin (a.s) Allah Resulü’nün (s.a.a) emri ile duyurduğu bir konunun açıklaması hakkında bu kelime kullanılmıştır. Yine Bihar’ul-Envar’da (c.24, s.183) her yıl Kadir gecesinde mukadder olan işler hakkında kullanılmıştır. (bkz. Muhammed Bakır Meclisi, c.9, s.294; c.25, s.79 ve 81; c.17, s.135; c.76, s.360).

³⁷ “Onların sana getirdiği her misale (her batıl soruya) karşı mutlaka biz sana, (o b - tılı yok edecek) gerçeği ve en güzel açıklamayı getiririz.”

³⁸ Muhammed Taberi, Cami’ul-Beyan, c.9, s.388, Mücahid’dan; Tefsir-i Nefsi, c.2, s.684; Tefsir-i Lahici, c.3, s.335; Ravzul-Cinan ve Ruhul-Cenan, c.4, s.77.

³⁹ Cami’ul-Beyan, c.9, s.388; Hüseyin Ferra Beğavi, Mealim’ut-Tenzil, c.3, s.368.

⁴⁰ Fazl b. Hasan Tabersi, Mecme’ul-Beyan, c.7, s.296; Seyyid Mahmut Alusi, Ruh’ul-Meani, c.19, s.16.

2- Keşif ve delalet.⁴¹ Bazıları da “beyan” ile “mana” arasında⁴² veya “beyan” ile “mana ve keşif” arasında⁴³ tereddüt etmişlerdir. Bazı müfessirler de ayette geçen “tefsir” kavramını “*meani/manalar*” kavramı ile eşanlamlı saymışlardır.^{44 45}

Müfessirlerden nakledilen bu sözlerin ışığında şunu söylemek mümkündür: Onlar arasında bu kelimenin manası hakkında iki görüş vardır. Müfessirlerin çoğunluğunun görüşünü oluşturan birinci görüşe göre “tefsir” bu ayette “beyan, keşif, detaylandırma, keşfetmek ve delalet” manasına gelmektedir. İkinci görüşe göre ise “tefsir” kelimesi bu ayette “mana ve mefhum” anlamına gelmektedir. Birinci görüş doğruya daha yakındır. Çünkü söz konusu “mesel/örnek”ten maksat ister önceki ayetlerin karinesiyle kâfirlerin Peygamberin (s.a.a) nübüvvetini inkâr etmek için referans aldıkları eleştiri ve bahaneler olsun,⁴⁶ ister bu sure dışında diğer surelerde geçen onların mead konusunu uzak bir olasılık saymaları⁴⁷ olsun veya dile getirdikleri diğer sözleri olsun⁴⁸ hiç fark etmez. Her halükarda müstesna cümlesinin manası şudur: Yüce Allah onların “meseli” karşısında bir cevap veriyor ve bu cevap hem gerçektir hem de bu gerçeği en güzel şekilde beyan etmektedir.

Fakat “tefsir” kelimesinden maksat “mana ve mefhum” olduğunda her ne kadar bu, mastarı sıfat olarak kullanılmış kabul etmekle tevcih

⁴¹ Mahmut Zameşşeri, el-Keşşaf, c.3, s.279; Muhammed Ebu Hayyan Endülüsi, el-Bahr’ul-Muhit, c.8, s.104.

⁴² Seyyid Abdullah Şübber, Tefsir-i Kurân-i Kerim, s.350.

⁴³ Abdullah Beyzavi, Envar’ut-Tenzil ve Esrar’ut-Tevil, c.4, s.217; Muhammed Meşhedi Kummi, Kenz’ud-Dekaik ve Bahr’ul Garaib, c.9, s.394 v 395.

⁴⁴ Ebu Cafer Muhammed, et-Tibyan, c.7, s.489.

⁴⁵ Hicri üçüncü yüzyıldan beri Arapça’yı ele alan ilim adamları, onu sekiz ilim (ulûm-u semâniyeh) olarak tedvin etmişlerdir. Bunlar ses ilmi/tecvit, kelime ilmi/lûgat, çekim ilmi/sarf, cümle ilmi/naḥiv, mânâ ilmi/meânî, dil üretme ilmi/beyan, dilde etkileme ilmi/bediiyat/belağat ve telif etme’dir.

⁴⁶ Kâfirlerin, Yüce İslam Peygamberinin (s.a.a) inkârında söyledikleri sözler ve Yüce Allah’ın onlara verdiği cevabına vakıf olmak için yukarıdaki zikredilen ayetten önce yer alan bu surenin şu ayetlerine bakınız: Furkan/4, 10, 20, 21 ve 32.

⁴⁷ Yasin suresi 78 ve 79.daki şu ayetlerde olduğu gibi: “*Kendi yaratılışını unutarak bize bir mesel verdi: “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” dedi. De ki: “Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilir.”*”

⁴⁸ Onların Yüce Allah’a kız evlat isnat etmeleri gibi. Zuhurf suresi 17. ayet-i kerimede bunu da “mesel/örnek” tabiri ile ifade etmiştir. Ayet şöyledir: “*Onlardan biri Rahman’a isnat ettiği mesel ile müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir.*”

edilebilecek bir durumdur;⁴⁹ ancak bu ayette tefsir kelimesine bu manayı vermek zahire aykırıdır. Zira mastarın sıfat manasında kullanılması mecazdır ve karineye ihtiyaç duyulur ama burada böyle bir karine yoktur. Ayrıca “tefsir” kelimesinin “mana ve mefhum” kelimesi yerine kullanılması da yaygın değildir. İşte bu yüzden lügat âlimlerinin neredeyse tamamına yakını tefsir için bu manayı zikretmemiştir.⁵⁰ Dolayısıyla bu ayette geçen “tefsir” kelimesi beyan anlamındadır. Daha önceden açıklandığı üzere konunun Peygamberin (s.a.a) nübüvveti olduğu dikkate alındığında şunu söylemek mümkün olur: Kurân-ı Kerim’de “tefsir” düşünsel ve soyut bir gerçeği aşikâr etmek için kullanılmıştır. Ayrıca “tefsir” kelimesinin “ehsen/daha güzel” sıfatıyla zikredilmiş olmasından da şunu anlayabiliriz ki tefsirin manası beyan keyfiyeti bakımından muhtelif dereceler gösterebilecek teşkiki ve çeşitli aşamaları olan bir konudur.

Tefsirin Tanımları

Müfessirlerin birçoğu tefsir için bir tanım sunmamıştır.⁵¹ Herhalde bunu da, onun pratikteki manasının açık oluşuna vermişlerdir. Bununla

⁴⁹ Alusi’nin (Ruh’ul Meani, c.19, s.16) bu tevcihin reddinde söylediği “müfesser/tefsir ed len kelimadır, onun manası değil” sözü doğru değildir. Zira kelamın tefsirinde, her ne kadar bazen onun lafzının açıklanması gerekmekte, tefsir edilmekte ve lafzın manaya olan delaleti beyan edilip açıklanmaktadır. Fakat kelamı söyleyen konuşmacının söz ve maksadının mana ve mefhumu da tefsir edilmektedir. Hatta şunu söylemek mümkündür: Lafzı açıklama ve onun delaletini şerh etmekten maksat, mananın aydınlanması ve konuşmacının maksadının aşikâr olmasıdır. Binaenaleyh “müfesser” unvanı gerçekte mana üzerinde doğrudur: Tefsirin sıfat manasında kullanımı, onun “mana ve mefhum” manası itibarı ile yanlış değildir. Hatta bazı lügat alimleri şunu demişlerdir: “Tefsir, tevil ve mana bir şeydir.” Lisan’ul-Arab, c.10, s.261; Tac’ul-Arus, c.13, s.323, İbn-i A’rabi’den.

⁵⁰ Şu kaynaklarda bu manadan söz edilmemiştir: el-Ayn, Cemhere, Sihah, Mekayis, Müfredat-ı Rağib, el-Misbah’ul-Munir, el-Kamus’ul-Muhit, Mecme’ul-Bahreyn ve Muntehel-İreb. İbn-i Menzur ve Zubeydi de bu mana hakkında açık bir görüş belirtmemiştir.

⁵¹ Mesela; Taberi Cami’ul-Beyan’da, Şeyh Tusi Tibyan’da, Beğavi Mealim’ut-Tenzil’de, Zameşşeri Keşşaf’ta, Fahri Razi Tefsir-i Kebir’de, Şubber Tefsir-i Kurân-ı Kerim’de, İbn-i Atiyye Endulisi el-Muharrer’il-Veciz’de, Muğniye Tefsir-i Mubin’de, İbn-i Cevzi Zad’ul-Mesir’de, Ebu Suud İrşad’ul-Akl ila Mezayel-Kurân’il-Kerim’de, Suyuti Durr-u Mensur’da, İbn-i Kayyim Bedayi’ut-Tefsir’de, İbn-i Teymiye Tefsir-i Kebir’de, Şerabini es-Sirac’ul-Munir’de, İsmail Hakkı Bursevi Ruh’ul-Beyan’da, Şevkani Feth’ul-Gadir’de, Sealibi Cevahir’de, Beyzavi Envar’ut-Tenzil’de, İbn-i Kesir Tefsir-i Kurân-ı Azim’de, Nefeli Medarik’ut-Tenzil’de, Gasimi Mehasin’ut-Tevil’de, Belaği Ala’ur-Rahman’da, Şen-



birlikte Kurân ilimleri dalında eserleri olan ilim adamlarına ait bazı tefsirlerin giriş bölümünde çeşitli tanımlar göze çarpmaktadır. Bu tanımlardan bir bölümünde tefsir, “müfessirin ayetlerin mana ve delaletini keşfetmede yaptığı iş” olarak tanımlanmışken diğer bir bölümünde ise bir ilim olarak tanımlanmıştır.

Tefsir ilim midir, değil midir; eğer ilimse ne çeşit bir ilimdir ve onun ilim olması neye göredir? Bu konu gerçekten yararlıdır ve “tefsir ilmi” hakkında gelmiş olan tanımlar içeriğindeki ilmi nüktelerin yanı sıra tefsir kavramının gerçek mefhumunu daha iyi şekilde aşikâr olmasını sağlar. Ancak bu bölümün fazla uzatılmaması için bu konuya girmekten sarfı nazar ediyoruz. Fakat birinci bölümde zikredilmiş tanımları kanaat sahiplerinin zaman tertibini esas alarak irdelleyeceğiz ve ikinci bölümü de bu bahsin sonunda kısa bir dipnot olarak sunacağız.

a) **Emin'ul-İslam Tabersi.**⁵² “Tefsir, zor bir lafızdaki muradı keşfetmektir.”⁵³ Bazıları Merhum Tabersi'nin Mecme'ul-Beyan Tefsirinin önsözünün içerisinde geçen bu sözünü tefsir için zikredilecek tanımlardan biri olarak saymışlardır.⁵⁴ Bazıları da buna benzer bir tanım olan “müşkül lafızdan ipham ve belirsizliği gidermek” ifadesini tefsirin tanımında ortaya atmışlardır.⁵⁵ Fakat bu ifade tefsirin terminoloji manasından çok lügat manasına benzemektedir. İşte bu yüzden bazı lügat âlimleri bu manayı da tefsir için zikretmişlerdir.⁵⁶ Bilahare eğer tefsir için yukarıda zikredilmiş olan ve benzer tanımlardan maksat onun terminoloji anlamı ise buna yönelik en açık sıkıntı şudur ki; bu tanım Kurân tefsirinden daha geneli kapsayan niteliktedir.⁵⁷ Ayrıca tefsiri “müşkül lafza” özgü kılmanın hiçbir

giti Ezva'ul-Beyan'da, Sebzevari el-Cedid'de, Kuşeyri Letaif'ul-İşarat'ta, Sa'di Teysir'ul-Kerim'ur-Rahman'da, Atfiş Teysir'ut-Tefsir'de, Merağî ve diğerleri.

⁵² Ebu Ali Fazl b. Hasan Tabersi (ö. 548 Hicri), Mecme'ul-Beyan Tefsirinin müellifi. Tabiki ondan önce Beğavi (ö. 516 Hicri) tefsiri şu şekilde tanımlamıştır: “Tefsir, ayetin iniş sebepleri ve kıssası hakkında konuşmaktır.” (Mealim'ut-Tenzil, müellifin önsözünde, c.1, s.35). Bu tanım, daha sonra değineceğimiz Cürcani'nin tanımına karşılık ortaya atıldığı için onu irdelleyemiyoruz. Ondaki eksiklikler, zikredeceğimiz tanımların eleştirisi ve incelenmesi sırasında anlaşılacaktır.

⁵³ Mecme'ul-Beyan, c.1, s.39.

⁵⁴ Mebani ve Revîşa-yı Tefsiri, s.97.

⁵⁵ Muhammed Hadi Marifet, et-Tefsir vel-Mufessirun fi Sevbih'il-Gaşib, s.2.

⁵⁶ İbn-i Menzur Lisan'ul-Arab'da ve Zübeydi Tac'ul-Arus'ta.

⁵⁷ Bu tanımın tefsire özgü olduğuna dair makam karinesi vardır denilebilir. Yani tanımlayıcı Kurân tefsirini tanımlama makamında bu tanımlamayı yaptığı için “müşkül laf-



delili yoktur. Zira bazen bir ayette kullanılmış olan kelimeler açık anlam ifade ediyor olabildiği ve lafızda hiçbir zorluk olmadığı halde, zaman ve mekân özellikleri ile kelamdaki hal ve makam karineleri malum olmadığından veya mananın ulvi ciheti söz konusu olduğundan dolayı konuşmacının muradı bilinmeyebilir ve neticede tefsire ihtiyaç duyulabilir. Kısacası bu tanım cami-i efrad (tüm mısdaqlarını kuşatan) ve mani-i ağ-yar (tanım dışındakileri uzaklaştıran) değildir. Çünkü Kurân tefsirinden başka şeyleri kapsamakla birlikte lafızları zor olmayan ayetlerin tefsirini de kapsamına almamaktadır.

b) Rağib-i İsfehani:⁵⁸ İlim erbabı nezdinde tefsir, Kurân manalarının keşfi ve muradını beyan etmektir; bu, lafzın müşkül olması ve olmamasını veya zahiri mana ve zahiri olmayan manayı kapsamaktadır. Bu tanımı Zereşki Burhan'da Rağib'dan⁵⁹ ve Suyuti İtkan'da⁶⁰ Tefsir-i İsfehani'den⁶¹ nakletmiştir.⁶²

zın muradını keşfetmekten" maksadı Kurân'ın müşkül lafzından Yüce Allah'ın muradını keşfetmektir denebilir. O halde fazla bir vasıf getirmeğe hacet yoktur. Buna cevap olarak şunu söylemek gerekir: Böyle olursa, her ne kadar "daha geneli kapsama" müşkülü ortadan kalksa bile şu müşkül yerindedir: Tanımlamada karinelere dayanmak, özellikle de lafzı olmayan karineleri dayanak kabul etmek beğenilmemiştir.

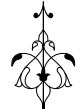
⁵⁸ - Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufazzal Rağib İsfehani (ö. 565 Hicri) "Mucem'ul-Mufredat li Elfaz'il-Kurân"ın müellifi. Muhammed Rızvan'ud-Daye Şerh-i Furug'ul-Lüga'te (s.189) onu Ebu'l-Kasım İsmail b. Muhammed (ö. 535 Hicri) olarak tanıtmıştır ki bu hatadır.

⁵⁹ el-Burhan fi Ulum'il-Kurân, c.2, s.285.

⁶⁰ el-İtkan, c.2, s.1190.

⁶¹ Hacı Halife Keşfüz-Zünun'da, c.1, s.447 bu tefsiri "Tefsir'ur-Rağib" ismi ile zikre - miştir ve hakkında şöyle demiştir: "O, bir ciltte muteber bir tefsirdir; evveli Allah'ın nimetlerine hamd ile başlamış... Başlangıcında tefsir ve tefsir tarzı hakkında faydalı açıklamalar yapmıştır. Önce ayetlerden cümleler getirmiş, sonra da doyurucu bir tefsirle onları yorumlamıştır. O, Beyzavi'ye ait Envar'ut-Tenzil'in kaynaklarından biridir. Aga Buzurg-i Tehrani ez-Zeria kitabında (c.5, s.45 ve 46) onu Cami'ut-Tefasir ismiyle anmış ve hakkında şöyle yazmıştır: "Ondan birçokları yardım almıştır." Kadı Beyzavi... Bu tefsirden ancak tefsir hakkında faydalı mukaddimelerle başlayan I. cilt çap edilmiştir. Başlangıcı "Nimetlerine karşılık Allah'a hamd olsun." Mısır'da 1329 yılında çap edildi. Elbette şunu belirtmeliyiz ki Tefsir-i İsfehani'den çap edilmiş bölüme "Cami'ut-Tefasir'in Mukaddimesi" ismi verilmiştir.

⁶² Rağib İsfehani'ye ait Cami'ut-Tefsir kitabının mukaddimesinin dipnotunda Suyuti'nin tefsir hakkında ondan naklettiği tanım gelmiştir. Aynı şekilde Suyuti'nin Tefsir-i İsfehani'den bu tanımın ardından naklettiği ibarenin bir bölümü Rağib İsfehani'ye ait



Bu tanıma getirilebilecek en güzel yorum ve izah ise şudur; “*manaların keşfinden*” maksat Kurân lafızlarının kullanımlarından anlaşılan mefhumdur. “*muradın beyanı*” ifadesinden maksat ise Kurân ibareleri arasından Allah’ın ciddi ve esas muradının belirlenmesidir. “*Lafzın müşkül olması veya olmaması*” ifadesi “*manaların keşfi*” ifadesine bağlı bir kayıtlamadır. Yani kullanılan manalar ve mefhumun keşfedilememiş ve aşikâr olmayışı bazen lafzın müşkül ve zor oluşundan bazen de başka sebeplerden kaynaklanmaktadır. “*Zahiri mana ve zahiri olmayan mana*” ibaresi de “*muradın beyanına*” matuftur. Yani Yüce Allah’ın esas muradı, ister zahiri manaya mutabık olsun isterse de aykırı bu, tefsirin alanına giren bir konudur.

Bu izaha göre Rağıb, tefsirin iki aşamalı olduğuna (kullanılan manaların keşfi ve Allah’ın ciddi muradının beyanı) teveccüh etmiştir ve bu, söz konusu tanımın ayrıcalıklarından sayılmaktadır.

Fakat Rağıb’ın dile getirdiği bu tanımlama ile bu izah ve yorumu kastettiğinde biraz çelişkilidir. O, bundan farklı izah ve yorumları da kastetmiş olabilir. Öyleyse bu durumda bu tanımın bazı eksiklikleri olacaktır.⁶³

Cami’ut-Tefasir kitabında zikredilmiştir. (bkz. Cami’ut-Tefasir’in mukaddimesi, s.47; el-İtkan, c.2, s.190).

İsfehani’den maksat Rağıb-i İsfehani’dir. Bazılarının (Gulam Hüseyin Yusufi “*Ferhonde-i Peyam*” kitabında) zannettiği gibi onun, Ebu Müslim İsfehani olması yanlış bir görüştür ve bu hata, onların Rağıb İsfehani ile Ebu Müslim İsfehani’yi karıştırmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

⁶³ Zira bu izah olmadığında şu sorun öne çıkar; “*lafzın müşkül olması ve olmaması*” ibaresinin umumiyeti her ne kadar bu tanımın kuvvet noktalarından sayılsa da ancak onun “*zahiri mana ve zahiri olmayan*” ibaresindeki umumiyeti bu tanım için zaaf noktalarından sayılır. Zira “*zahiri olmayan manadan*” maksat Kurân-ı Kerim’in tefsir edilemeyen batını ve içsel manaları ise tefsirin onları da kapsamı doğru değildir. Çünkü ileride tefsir ile tevîl arasındaki farkı açıkladığımızda anlaşılabileceği gibi tefsirin alanı, Kurân-ı Kerim’den kendi başına delaletleri aşikâr olmayan, ancak Arap edebiyatı kaidesi ve örfün konuşma dili ilkelerine dayanarak yorumlanacak ayetleri kapsamaktadır. Fakat ayetlerin delaletinin aşikâr olmadığı, Arap edebiyatı ve örfün konuşma dili ilkeleriyle de tefsiri mümkün olmayan bir kısım batını manalar tevîlin alanına girer ki, onları ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir ve bunların manalarına ulaşmak için onlara müracaat etmek gerekir; bu da tefsir sayılmaz. Eğer “*zahiri olmayan manadan*” maksat ayetlerin kendiliğinden delaletinin aşikâr olmadığı, ancak tefsirle anlaşılabilecek olan manalar ise, bu durumda tefsirin “*zahiri olan manayı*” kapsamı doğru olmaz. Çünkü bu tür ayetlerin tefsire ihtiyacı olmaz. “*Zahir olan manadan*” maksat lafzın açık şekilde delalet ettiği, lafzın üzerinde zahir oluşunda tereddüt bu-

Bununla birlikte söz konusu izah dikkate alınmış olsa dahi tanımda gerekli açıklık ve sarahat yoktur; vazih ve berrak bir şekilde tefsirin iki aşamalı olduğuna delalet etmemektedir. Oysaki kâmil bir tanım açık ve sarih olmalıdır. Bu tanımın bir diğer sorunu da: Tefsirin temelli ve metodolojik olmasından gaflet edilmesi; manaların keşfi ve muradın beyanının hangi esaslara dayanacağını aşikâr edilmemiş olmasıdır.

Ayrıca “Kurân’ın manaları” ifadesi yerine “Kurân ayetlerinin manaları” ibaresi kullanılsaydı daha iyi olur, bu şekilde tanım daha net ve açık olurdu.

c) **Kelbi:**⁶⁴ “Tefsirin anlamı, Kurân’ın şerhi ve manasının beyanı olup tasrih, işaret ve fısıltısının iktiza ettiği şeyi aşikâr etmektir.”⁶⁵

Bu tanımda aşağıda belirtilen dört zaaf noktası vardır:

1- Eğer Kurân’ın şerhi, manasının beyanı ve aşikâr edilmesini iktiza ettiği şeyin üçü de aynı anlama geliyorsa bu tanım, elfaz-ı zait/fazla lafızlar ihtiva etmiştir. Yok, eğer birkaç mana dikkate alınmışsa bunların birbirinden farklarının açıklanmasına ihtiyaç vardır.

2- Eğer “fısıltıdan” maksat Kurân-ı Kerim’in rumuz ve sır olarak Peygambere (s.a.a) tevdi ettiği konularsa ve Arap edebiyatının yanı sıra örfün konuşma dili ilkeleriyle onları anlamak mümkün değilse, tefsir tanımının onları kapsamı doğru değildir. Çünkü bu gruptaki konular tefsirin alanına girmez.⁶⁶

3- Kurân’ın açık olarak beyan ettiği şeyin tefsire ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla onu tefsirden bir bölüm olarak zikretmek de yersizdir. Çünkü

lunmayan; ancak başka sebeplerden ötürü Yüce Allah’ın muradının gayri malum olmadığı ve tefsire ihtiyaç duyulan mana olursa; “zahir olmayan manadan” ise lafzın delaletinin aşikâr olmadığı için tefsire ihtiyaç duyulan mana olursa ki bu manayı “lafzın müşkül olması ve olmaması” ibaresi zaten ifade etmiştir. Dolayısıyla “zahir olan mana ve zahir olmayan mana” bu tanım için zikredilmiş fazla bir açıklamadır.

⁶⁴ Ebu Abdullah Muhammed, Muhammed b. Cezzi Kelbi Ğernati Endülüsi Maliki olarak tanınır. (ö. 758 Hicri) İbn-i Cezzi olarak meşhurdur ve et-Teshil li Ulum’it-Tenzil kitabının müellifidir.

⁶⁵ Muhammed Kelbi, et-Teshil li Ulum’it-Tenzil, c.1, s.9.

⁶⁶ et-Teshil kitabının bazı nüshalarında “necva” (fısıltı) sözcüğü “fehva” (mefhum) sözcüğü getirilmek suretiyle tashih edilmiştir. Eğer böyle olursa bu müşkül ortadan kalkar.



tefsirin manası olan perdeyi kaldırıp, açıklamak artık burada geçerli olmaz.

4- Önceki iki tanımda olduğu gibi bu tanımlamada da tefsirin dayanağı zikredilmemiştir.

d) Cürcani:⁶⁷ “*Tefsir şeraitte, aşikâr delaleti olan bir lafızla ayetin manasını, onun hakkındaki makamı, kıssayı ve indiği şartlardaki sebebi açıklamaktır.*”⁶⁸

Bu tanımın da aşağıdaki eksiklikleri vardır:

1- Müfessirin asıl amacı, ayetlerden Yüce Allah'ın muradını aşikâr etmek olduğu halde bu tanımda ondan söz edilmemiştir. Aslında bu tanım tefsirin sadece birinci aşamasını yani ayetlerin kullanılan mana ve mefhumunun beyanını kapsamış ve ikinci aşama olan Yüce Allah'ın muradını aşikâr etme konusunda sessiz kalmıştır. Ama şöyle denilirse durum farklı olabilir: Manadan maksat, hem kullanılan mefhum, hem de ayetlerden Allah'ın maksadıdır. Fakat bu durumda da, söz konusu tanımda karine olmaksızın ortak bir lafız (mana) kullanılmış olur ki bu da eksikliklerdir.

2- Cürcani'nin bu tanımında tefsirin dayanağı açıklanmamıştır.

3- Bu tanımda makam, kıssa ve iniş sebebinin beyanı tefsir olarak sunulmuştur. Oysaki bunlar tefsir değil, aksine tefsirin yapılması için gerekli olan ön bilgilerdir.

e)- Aga Buzurg-i Tehrani:⁶⁹ “*Tefsir, Arap lüğatinin kaideleri esasına bağlı kalarak Kurân ayetlerinin zahiri manalarını beyan etmektir.*”⁷⁰

“Kurân ayetlerinin zahiri manaları” ibaresi, bu tanımın ardından gelen cümlelerin karinesi ile her türlü zahiri manayı (ister Allah'ın muradı

⁶⁷ Seyyid Şerif olarak tanınan Ali b. Muhammed Cürcani (740-816 Hicri) et- Terifat fi Şerh ve Beyan-i İstilahat kitabının müellifidir. (bkz. Hacı Halife Mustafa, Keşfuz-Zünun, c.5, s.728, Muhammed Aga Buzurg-i Tehrani, ez-Zeria, c.4, s.216), Keşfuz-Zünun onu Hanefi mezhebi mensubu olarak tanıtmıştır.

⁶⁸ Ali Cürcani, et-Terifat, s.76; Lügatname-i Deh-Huda, tefsir sözcüğünde; Halid A - durrahman El'ek de bunu Usul'ut-Tefsir ve Kevaidih kitabında (s.30) getirmiştir.

⁶⁹ Muhammed Muhsin Razi, (d. 1293 Hicri) çok değerli “ez-Zeria ila Tesanifiş-Şia” kitabının müellifidir ve Şeyh Aga Buzurg-i Tehrani olarak tanınmaktadır.

⁷⁰ ez-Zeria, c.4, s.232, ta harfi ve tefsir kelimesinde.

olsun, ister olmasın) kapsamaktadır. Aga Buzurg-i Tehrani, bu tanımın devamında şunları yazmıştır:

“Fakat bu zahiri manaların hepsinin delil olması ve Yüce Allah’ın gerçek muradı olduğuna hükmedilmesi konusuna gelince; Kurân bizi bundan menetmiştir... Araştırmacı müfessirlerin seçtikleri doğru görüş şudur; Muhkemat, zahiri anlamlarına itimat edilmesinin sahih ve gerçek muradı yansıttığına hükmetmenin caiz olduğu ayetlerdir. Çünkü eğer ayetin zahirinden anlaşılan mana gerçek murat olursa, bundan batıl veya muhal bir iş doğmaz. Müteşabihat ise zahiri manalarına itimat edilmesi ve gerçek muradı yansıttığına hükmedilmesi mümkün olmayan ayetlerdir. Ya onlarda, temelden zahiri bir mana yoktur; mesela bazı surelerin başlangıcında gelen “mukataa harfleri” gibi. Ya da onların zahiri anlamları batıl ve imkânsız bir şeyi gerektirir ki kesinlikle bu Allah’ın gerçek muradı olamaz.”

Buna göre mezkûr tanımlama, ister Allah’ın muradı olsun, ister olmasın Kurân’ın tüm zahiri manalarını kendi kapsamına almaktadır. Elbette bu iki zahiri mananın itibarı ve delil oluşu farklıdır. Bu tanımda tefsirin dayanağı (Arap lüğatinin kaideleri esasına bağlılık) zikredildiği için önceki tanımlardan ayrıcalığı vardır. Fakat önemli bir eksiği de yok değildir; o da şudur ki; sadece tefsirin birinci aşamasını (müfessirin, ayetlerin kullanılan manalarının aşikâr olması için yaptığı işi) kapsamıştır. İkinci aşamayı (müfessirin, ayetlerden Yüce Allah’ın muradını belirlemesini) kapsamına almamıştır. Hâlbuki ikinci aşamanın önemi daha çoktur ve müfessirin asıl maksadını oluşturmaktadır. Birinci aşama aslında bunun için bir mukaddimedir.

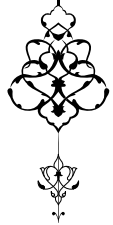
f) Allame Tabatabai:⁷¹ *“Tefsir, Kurân ayetlerinin meanisini (manalarını) beyan etmek, onların mekasid (maksatlar) ve medalilini (delaletlerini) keşfetmektir.”*⁷²

“Meani” mana sözcüğünün çoğuludur. Mana, bir sözün mefhumu hakkında kullanıldığı gibi maksat ve murat anlamında da kullanılır.⁷³ *“Mekasid”*, maksat kelimesinin çoğuludur. Maksat kelimesinin zahiri manası

⁷¹ Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai Tebrizi (1281-1360 Hicri-Şemsi), çok kıymetli *“el-Mizan fi Tefsir’il Kur’an”* tefsirinin müellifi.

⁷² Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir’il-Kurân*, c.1, s.4).

⁷³ Bkz. Ferheng-i Muin, Lügatname-i Deh-Huda, *“mana”* sözcüğünde.



bir kişinin gitmeyi kastettiği mekândır. Fakat maksat, mana ve sözün muradı anlamında da kullanılmaktadır ve “*mani*”den daha hususi ve detaylıdır. Yukarıdaki tanımda onun meaniden sonra zikredilmiş olması şuna delalet etmektedir; meaniden maksat sadece Kurân ayetlerinin mefhumlarıdır. Binaenaleyh tefsir iki şeyle tanımlanmıştır: Birincisi ayetlerin mefhumlarının beyanı; yani diğer ayetler, deliller ve şahitler göz ardı edilerek sadece ayetlerden kendi başlarına anlaşılan manalar ve ikincisi ise ayetlerin maksatlarının keşfi; yani Yüce Allah’ın ayetlerden kastettiği manalardır. Tefsir için yapılmış bu tanımda daha önce ifade ettiğimiz iki aşama mülahaza edilmiştir: Manaların beyanı ve muradın keşfi. Bu da bu tanımın ayrıcalığıdır. Fakat yine de kusursuz bir tanım olarak algılanmamaktadır. Çünkü öncelikle tefsirin dayanağı bu tanımda belirtilmemiştir; yani bu tanım kavramların hangi kaideye dayanarak beyan edileceğine ve Yüce Allah’ın muradının hangi ölçüyle keşfedileceğine işaret edilmemiştir. Öte yandan “*medlul*”un çoğulu olan “*medalil/delaletler*” sözcüğü de aynen “*mana*” sözcüğü gibi hem sözün anlamı hem de maksadı hakkında kullanılan bir kavramdır.⁷⁴ Medalil kelimesinin “*mekasid*” sözcüğünden sonra zikredilmesi herhangi bir müşkülü halledecek bir faydası olmamakla birlikte zararlıdır. Çünkü onun “*mekasid*” kelimesinin ardından zikredilmiş olması ikinci manayı (muradı keşfetmek) taşımasını daha münasip kılmaktadır. Sonuçta o da mekasidden (maksatlar) daha fazla bir mana ifade etmemektedir. Onun mefhumlar anlamında sıklıkla kullanılıyor olması “*mekasidin keşfi*” ibaresinin tefsirin ikinci aşamasına has olmasını zayıflatmakta ve bir tanım için gerekli olan vazıhlığı azaltmaktadır.

g) **Ayetullah Hoi:** “*Tefsir, Yüce Allah’ın muradını O’nun aziz kitabından aşikâr etmektir.*”⁷⁵

Bu tanımda üç eksiklik göze çarpmaktadır: Birincisi; tefsirin birinci aşaması olan ayetlerin manalarını beyan etmeyi kapsamamaktadır.⁷⁶

⁷⁴ Bkz. Ferheng-i Muin, Lügatname-i Deh-Huda, “*medlul*” sözcüğünde; Mucem’ul-Furug’ul-Lugaviyye (s.505) Fazıl Yezdi’den şöyle nakledilmiştir: “*Lafızdan istifade edilen şeye ondan kastedilen şey olması hasebiyle “mana” ve lafız ona delalet ettiği için de “medlul” ismi verilmiştir. Dolayısıyla bu iki kavramın (mana ve medlul) farkı itibaridir.*”

⁷⁵ Seyyid Ebu’l-Kasım Musevi Hoi, (el-Beyan, s.397).

⁷⁶ Şöyle söylenebilir: Müfessirin asıl hedefi Yüce Allah’ın muradını aşikâr etmektir; kâ - ramlar ve kullanılan ifadenin beyanı tefsirin mukaddimesidir. Fakat bu konunun tefsir

İkincisi; tefsirin dayanağı bu tanımda belirlenmemiş; tefsirin Arap edebiyatı usul ve kurallarına uygun, akıl insanlar arasındaki teamüle dayalı bir yöntemle olması gerektiği veya ayetlerin manasının batını ve irfani algıya dayalı olarak açıklanmasının da tefsirin alanına girip-girmediği net olarak açıklanmamıştır. Üçüncüsü de; eğer “*aziz kitap*” ifadesi yerine “*Kurân ayetleri*” ibaresini kullansaydı daha iyi olurdu. Çünkü müfessir her bir ayet üzerinde Yüce Allah’ın muradını elde edip, açıklamanın peşindedir. O sadece Kurân’ın tümünden Allah’ın muradını “*Allah’ın kitabı*” unvanıyla belirleme sadedinde değildir. Dolayısıyla “*Kurân ayetleri*” ifadesi birinci manayı daha açık şekilde yansıtırken “*aziz kitap*” ifadesi ikinci manada zahirdir.⁷⁷

kitaplarında genişçe incelendiği ve bu tür bahislerin çözümünde kaidelerin önemli bir bölümünün rolü olduğu nazar-ı dikkate alındığında Kurân ilimleri âlimlerinin terminolojisinde “*tefsir*”i sadece Allah’ın muradının beyanına münhasır kılmak doğru olmaz.

77 Muasır yazarlardan bazıları başka bir tanım sunmuşlardır. Yukarıdaki tanımlar hakkında beyan edilenlerden bu tanımın da eksiklikleri ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden sadece onu zikretmekle yetiniyoruz:

Tefsir, Allah Teala’nın elçisi Muhammed’e (s.a.a) indirilmiş mucizevi sözünün beyanıdır. Bkz. Musaid b. Süleyman Tayyar, Fusul fi Usul’it-Tefsir (s.11).

Tefsirin bir ilim olarak ortaya konulduğu tanımlar şunlardan ibarettir:

1) Ebu’l-Futuh Razi’nin tanımı:

Hüseyin b. Ali Ebu’l-Futuh Razi, VI. yy.da (ö. 540 veya 554 Hicri) yaşamış Farsça konuşan bir Şii müfessirdir. O, “*Ravz’ul-Cinan ve Ruh’ul-Cenan*” kitabında şöyle yazmıştır: “*Tefsir, ayetin iniş sebebi ilmi ve lafızdan Yüce Allah’ın muradını bilmektir.*” Farsça konuşan bir diğer Şii müfessir Hüseyin Cürçani de bu tanımı Farsça kaleme aldığı “*Gazer tefsiri*” olarak bilinen Cela-ul Ezhan tefsirinde (c.1, s.8) getirmiştir.

Şeyh Esir’ud-Din Ebu Muhammed b. Yusuf Endülisi (ö. 745 Hicri) el-Bahr’ul-Muhit tefsirinde (c.1, s.13 ve 14) şöyle der: “*Tefsir; Kurân lafızlarının teleffuz şekli, onların delaleti, tek ve terkibe dayalı hükümleri, Kurân lafızlarının terkip halinde yüklendiği manalar ve bu daldaki tamamlayıcılardan söz eden bir ilimdir.*”

Suyuti el-İtkan fi Ulum’il-Kurân’da (c.2, s.1191), Alusi Ruh’ul-Meani Tefsirinde (c.1, s.4), Zerkani Menahil’ul-İrfan’da (c.2, s.4) ve Zehebi Durr’ut-Tefsir vel-Mufessirun’da (c.1, s.14) bu tanımı zikretmişlerdir. Ebu Heyyan’ın kendi yaptığı tanımın açıklamasında getirdiği izahattan şu anlaşılmaktadır ki: “*Kurân lafızlarının teleffuzu*”ndan maksat, ayetlerin sahih kıraatının beyanıdır. “*Delaleti*” ifadesiyle de kelimelerin lügat manası kastedilmiştir. “*Tek ve terkibe dayalı hükümlerden*” maksat; Kurân-ı Kerim’in müfredat ve cümlelerine hakim olan sarf, nahiv, beyan ve bedi kurallarıdır. “*Kurân lafızlarının terkip halinde yüklendiği manalar*” ayetlerin hakiki ve mecazi manalarından daha geneli kapsamaktadır. Çünkü bazen bir mani, lafızların zahiri manaya hamledilememesine sebep olmaktadır ve onun ancak başka bir manaya (mecazi) yorulmasını icap etmektedir. “*Tamamlayıcılardan*” maksat ise Kurân’da bir kısmı müphem kalmış şeyleri aşikâr eden nüshalar, iniş sebebi ve kıssalardır.

3- Zerkeşi'nin Tanımı:

Zerkeşi el-Burhan kitabında tefsir için biri kitabın başlangıcında, bir diğeri de, kırk birinci konuda olmak üzere iki tanım zikretmiştir:

a) *"Tefsir, Allah'ın (peygamberi Muhammed'e (s.a.a) indirmiş olduğu) kitabının anlaşılmasına, onun manalarının açıklanmasına, hükümleri ve hikmetlerinin elde edilmesine vesile olan bir ilimdir."* (el-Burhan, c.1, s.104).

b) *"Tefsir, Kurân'ın ayet, sure, kıssa ve işaretleri hakkındaki inîş sebebini, Mekki ve Medeni surelerin tertibini, muhkem ve müteşabih, nasih ve mensuh, özel ve genel, mutlak ve mukayyed, mücmel ve müfesseri bilmektir."* (el-Burhan, c.1, s.284).

Suyuti (ö. 911 Hicri) el-İtkan'da (c.2, s.1191) ikinci tanımı getirmiştir. Fakat "ayet" yerine "ayetler", "sure" yerine "şün/makamlar" ve "işaretler" yerine "esbab/sebepler" ifadesini zikretmiş. Şunları da bu tanıma eklemiştir: *"helal ve harâmı, müjde ve tehdidini, emir ve yasaklarını, ibret ve örneklerini"*. Zaten Zerkeşi de kendi tanımının ardından bu ifadelerin yer aldığı tanıma atfen şöyle demiştir: *"Bazıları, buna eklemeye yapmışlardır."* Muasır olan yazarlardan Zehebi de et-Tefsir vel-Müfessirun kitabında (c.1, s.15) söz konusu tanımı, *"bazıları şöyle tanımlamıştır"* diyerek Suyuti'nin zikrettiği tarzda getirmiş ve daha sonra birinci tanımı Zerkeşi'ye isnat etmiştir. Deh-Huda da kendi Lügatnamesinde *"tefsir"* sözcüğünün altında ikinci tanımı şöyle tercüme etmiştir: *"Tefsir ilimi, Kurân'ın nüzulü, şünunu, kıssaları ve ayetlerin inîş sebeplerinin tanınmasını sağlayan bilimdir."* Mervan Sevar ve Usul'ut-Tefsir kitabının yazarı Halid Abdurrahman Al'ek tarafından Beğavi'nin Mealim'ut-Tenzil'ine yazılmış mukaddimesinde Zerkeşi'nin tanımını azda olsa değiştirerek, Halid b. Abdurrahman'ın Usul'ut-Tefsir'deki Cürcani'den (et-Terifat) naklettiği tanıma eklenmiş ve şer'i terminolojideki tefsir tanımı olarak sunulmuştur. (Mealim'ut-Tenzil, c.1, s.7).

4- Kutbuddin-i Razi'nin Tanımı:

"Tefsir, Allah'ın yüce kitabındaki muradı hakkında bahseden bir ilimdir."

Bu tanımı Hacı Halife Keşf'uz-Zünun'da (c.1, s.427), Allame Fenari'nin Fatiha tefsirinde, o da Kutbuddin Razi'nin Şerh-i Keşşaf kitabında getirmiştir ve Seyyid Hüseyin Burucerdî'nin (s.74) es-Sırat'ul-Mustakim tefsirinde de zikredilmiştir. Kutbuddin Razi Muhammed b. Muhammed Buyehi Keşşaf üzerine yazılmış Şerh-i Şemsiyye, Şerh-i Metali ve Şerh-i Kavaid'in müellifi olup ayrıca biri küçük (Bahr'ul-Esdaf), bir diğeri de büyük (Tuhfet'ul-Eşraf) iki haşiyenin de sahibidir. O, (Tahran yakınlarında bulunan) Veramin ahalisinden İmamiyye mezhebi mensubu birisiydi; Allame'nin en seçkin öğrencilerindendi ve Şehid-i Evvel'in döneminde yaşamıştır. (Bkz. El-Kuna vel-Elkab). Bu tanım, Mecme'ul-Beyan'ın mukaddimesinde Ahmet Rıza'nın kaleminden aktarılmıştır; Mebani ve Revişha-yi Tefsiri'de (s.97) de önemli tanımlardan sayılmıştır.

5- Tetazani'nin (ö. 792 Hicri) Tanımı:

"Tefsir, Yüce Allah'ın muradına delaleti yönünden O'nun kelimelerindeki lafızların ahvalinden bahseden bir ilimdir." Bu tanımı Hacı Halife Keşf'uz-Zünun'da (c.1, s.427) Fenari'nin rivayeti ile Tetazani'den nakletmiştir. Tehanevi Keşşaf-ı İstilahat'il-Fünun'da (c.2, s.115) bunu getirmiştir. Es-Sırat'ul-Mustakim Tefsirinde (s.74) ve Mecme'ul-Beyan tefsirinin mukaddimesinde de bu tanım zikredilmiştir. Az bir farkla bu tanımın benzerini Süleyman b. Ömer Uceyli (ö.1204 Hicri) el-Futuhat'ul-İlahiyye'de (c.1, s.2) ve muasır yazarlardan olan Zerkani Menahil'ul-İrfan'da (c.2, s.3) getirmişlerdir. Uceyli'nin tanımı da şöyledir:

“Tefsir, Yüce Allah’ın muradına delaleti yönünden Kurân-ı Mecid’in ahvalinden beşerin gücü ölçüsünde bahseden bir ilimdir.” Zerkani’nin tanımı da şöyledir: “Tefsir, Yüce Allah’ın muradına delaleti yönünden Kurân’dan beşerin takati ölçüsünde bahseden bir ilimdir.”

6- Fenari’nin (ö. 834) Tanımı:

“Tefsir, Yüce Allah’ın kelimelerinin ahvalini, Kurân olması cihetinden ve onu Allah’ın muradı olduğu bilinen veya zannedilen bir hususa delaleti yönünden beşer takati ölçüsünde tanımlamaktır.”

Bu tanımı Hacı Halife Keşfuz-Zünun’da (c.1, s.428) ve Sadık Hasanhan Feth’ul-Beyan’da (c1, s.7) Fenari’nin Tefsir’ul-Fatiha kitabından nakletmişlerdir.

7- Savi’nin (ö. 1241 Hicri) Tanımı:

“Tefsir, Allah’ın kelimelerindeki manaların beşer takati ölçüsünde tanınmasını sağlayacak usul ve metodolojiyi bilmektir.” (Haşiye-i Savi a’la Tefsir’il-Celaleyn, s.8). Bu tanımın benzerini Muhammed Muhyiddin Şeyhzade Beyzavi’nin tefsirine yazdığı Haşiye kitabında (s.9) getirmiştir. Onun tanımı şöyledir: “Tefsir ilmi, Allah’ın kelimelerindeki manaların beşer takati ölçüsünde bilinmesini sağlayan ilimdir.”

Bu tanım, Mecme’ul-Beyan tefsirinin mukaddimesinde Ahmet Rıza’nın kaleminden nakledilmiştir. Fakat “Allah kelimelerindeki manalar” ifadesinden sonra “emirler, yasaklar ve diğer konular” ibaresi de ilave edilmiştir.

8- Ebu’l-Hayr ve İbn-i Sadruddin’in Tanımı:

“Tefsir, Kurân düzenindeki manalardan beşer takati ölçüsünde ve Arapça kaideler esasına dayalı olarak söz eden ilimdir.” Bu tanımı Hacı Halife Keşfuz-Zünun’da (c.1, s.427) bu iki şahıstan nakletmiştir; onun, bu tanımı, tefsir ilmi hakkındaki bahsinin başlangıcında eleştirmeden nakletmiş olmasından bu tanımlamayı beğendiği anlaşılmaktadır. Bu tanımın benzerini Sedik Hasanhan Feth’ul-Beyan kitabında (c.1, s.7) getirmiştir. Onun getirdiği tanım şöyledir: “Tefsir, Kurân naslarının düzeninden; Furkan’ın ayetleri ve surelerinden beşer takati ölçüsünde ve Arapça kaidelerinin iktiza ettiği tarzda söz eden ilimdir.”

9- Bazıları da tefsir ilmini şöyle tanımlamışlardır:

“Tefsir, aziz kitabın nüzul, sened ve edası (teleffuz ve kıraat şekli) cihetiyle ahvalinden, onunla ilgili lafızlar ve manalardan ve hükümlerinden bahseden ilimdir.” Bu tanımı Zerkani Menahil’ul-İrfan’da (c.2, s.4) “tanımlamışlardır” ibaresi ile zikretmiştir. Ancak bu tanımın sahibi bizim için meçhuldür. Elbette Zerkani başka bir tanımı seçmiş ve onu şerh etmiştir. Onun tanımı ile Teftazani’nin tanımı arasında köklü bir fark olmadığı için onu Teftazani’nin tanımının altında zikrettik.

10- Dr. Muin’in Tanımı:

“Tefsir, Kurân ayetlerindeki manaların hakikatini insan takati ölçüsünde Arapça’nın lügat, sarf, nahiv ve belagat kaidelerinin gerektirdiği şekilde beyan eden; Allah’ın muradını Kurân’dan ortaya çıkaran; onlardaki müfredat, terkipler ve manalar hususunda iniş sebepleri, nüzul tertibi, işaretler ve mücmel ifadeleri açıklayan; nasihlerle mensuhları, muhkemlerle mütesabihleri birbirinden ayırt eden; kinayeler, kıssalar ve hikâyelerin detaylandırılan ilimdir.” (Ferheng-i Farsi Muin, c.1, s.1113).

Açıklama: İlim, sözlükte bilmek ve bilim anlamına gelir. Bilim adamları ve genel örfün istilahında ise tek konu veya tek hedef yönünde birbiriyle insicam ve irtibatı olan tasavvur ve tasdik aşamasındaki bilgiler mecmuasıdır. Bazen bu bilgilerin idrakine veya bu bilgiler ışığında oluşan yeteneğe de “ilim” denilmektedir.





“müfessirin düşünce çabası” unvanı ile ele almışlar ve zaten onların en önemlileri incelenmiştir. Bazıları da tefsirin tanımını ilim unvanı ile ele almışlardır. Bu gruptaki tanımlara, tefsiri “müfessirin düşünce çabası” olarak sunan tanımlarda zikredilenlere ilave başka sıfatlar da gelmiştir ve iki tanım hariç bunların hepsinin açıklayıcı yönü vardır. Şimdi bu bölümde o iki tanımı ele alıyoruz:

1- Bazıları “Kurân ayetlerinin telaffuz şekli” de tefsir konusu içerisinde saymış ve onu şu tabirle ifade etmişlerdir: “Kurân lafızlarının telaffuz şekli”, “nüzul ve senet yönünden”⁷⁸ ve “Kurân olma hasebiyle.” Kurân tefsirinin alanı dışında kalan bu noktanın aslında tefsirin dayanak ve mukaddimeleri bölümünde olduğu nazara alınmalıdır. Kurân’ın tefsiri konusunda; Biz, Kurân’ı tefsir etmek istemekteyiz ve dolayısıyla onun Kurân olması ve Kurân’ın gerçek kıraatinin teşhisi ölçüsünde ayetlerin telaffuz şekli ön kabul olarak telakki edilmiştir. Gerçi ileride tefsir yönteminin birinci adımı olarak gerçek kıraatin yani Allah Resulü’nün (s.a.a) kıraatinin teşhisine değinilecek ve bundan yalnızca tefsirin bir dayanağı olarak söz edilecektir.

Binaenaleyh şunu söyleyebiliriz: Tefsirin bir “ilim” olması üç mülahazaya göre şekillenir:

- a) Tefsir, Yüce Allah’ın muradını keşfetmek hedefi ile Kurân ayetleri etrafında sunulmuş ve tedvin edilmiş bilgilerden oluşan bir mecmuadır.
- b) Müfessir bu bilgileri öğrenerek beşerin kapasitesi haddinde ayetlerden Yüce Allah’ın muradını anlamaktadır. c) Bu bilgiler mecmuasını ve tefsir malumatını öğrenen müfessir, Yüce Allah’ın muradını beşerin kapasitesi ölçüsünde ayetlerden aşikâr edecek bir ilmi yeteneğe sahiptir.

Bu açıklama ışığında tefsir ilmi için yapılmış olan tanımların çoğunun birinci mülahazaya daha münasip olduğunu görüyoruz. Mesela; Ebu Heyyan’ın tanımı (2), Kutbuddin Razi (4), Teftazani (5), Fenari (6), Ebu’l-Hayr, Sadruddin (8), 9. ve 10. tanım. Bu tanımlardan bazıları ikinci mülahazaya uygundur. Mesela Ebu’l-Futuh’un tanımı (1) ve Zerkeşi (3-b). Bazıları da üçüncü mülahazaya münasiptir. Mesela; Savi’nin tanımı (7). Zerkeşi’nin tanımı (3-a) hem birinci mülahaza hem de üçüncü mülahazaya uygundur. Zikredilen tanımlardan bazıları âlimlerden bir grubun eserlerinde incelenmiş ve eleştirilmiştir. Bu incelemelerden haberdar olmak için şu kaynaklara müracaat ediniz. (Ebu Heyyan’ın el-Bahr’ul-Muhit tefsirinin mukaddimesindeki tanımı (c.1, s.26); Teftazani’nin tanımı ve Razi’nin Keşfuz-Zünun’daki tanımı (c.1, s.427 ve 428); Tefsir-i Sirat-i Mustakim (s.74, 75 ve 76) ve Menahil’ul-İrfan’da (c.2, s.3 ve 4), 2, 5 ve 9. tanımların bölümünde açıklama getirmiş ve onların bir kısmını eleştirmiştir.

⁷⁸ Bu ibarede başka bir ihtimal daha vardır ve o da şudur; Maksat, Kurân’ın mucizevi yönünün ispatı yoluyla onun ilahi olduğunun ispatlanmasıdır ve bu ihtimal uzak bir olasılıktır ve tefsir diyarından oldukça uzaktır. Fakat her halükarda yine de tefsirin dayanaklarından biri sayılabilir.

2- Bazıları tefsirin tanımını arasına “beşerin takati ölçüsünde” kaydını da sıkıştırmışlardır. Tefsir ilminin tanımında bu kaydın zikredilmesi şu noktaya işaret etmek içindir: Allah’ın muradına kâmil bir şekilde ulaşmak Kurân müfessirinin gücü dışındadır. Müfessir ancak kendi kapasitesi haddinde Kurâni gerçeklere ulaşabilir. Nitekim Kurân müfessirlerinin hepsi aynı seviyede ve eşit düzeyde olmayıp, onlardan her biri kendi yeteneği ölçüsünde Kurâni maksatlara ulaşabilmektedir.⁷⁹ Bununla birlikte bu takyit ve sınırlandırmayı tefsirin tanımında getirmenin herhangi bir zarureti olmasa gerek. Çünkü tefsir, her müfessirin yaptığı bir araştırma çalışmasıdır. Fakat “bu çalışması sonucunda ayetlerin mefhumuna ve Allah’ın muradına ne ölçüde ulaşmıştır?” konusu farklı bir şeydir ve tefsirin tanımına sıkıştırılmamalıdır.

Önerilen Tanım

“Tefsir, Kurân ayetlerinin kullanılan mefhumunu beyan etmekten, Yüce Allah’ın muradını da Arap edebiyatı ve muhaveredeki akli temellere dayanarak aşikâr etmekten ibarettir.”

Açıklama

Her kelimada bir “kullanılan mefhum/mana” olduğu gibi bir de “gerçek amaç” vardır. Kullanılan mefhum, kelimelerin örfteki anlamları, yapı, terkip ve muttasıl karinelerin üzerine hâkim olduğu kaidelerle delalet ettiği manadır. Gerçek murat ise konuşmacının kendi sözünden anlaşılmasını istediği konudur; bu, ister kullanılan mefhuma mutabık olsun isterse de ona aykırı olsun. Buna göre her sözün anlaşılmasının iki aşaması vardır: Mananın anlaşılması ve maksadın keşfi. Birinci aşamada kullanılan sözde hiçbir belirsizlik olmayabileceği ve neticede onda kullanılan

⁷⁹ Burada maksat şu olabilir; Kurân maarifini anlama konusunda hiçbir müfessir h - tadan korunmuş değildir. Allah’ın muradını anlama noktasında hata imkânları vardır. Binaenaleyh Kurân’ı anlamak için kendi kapasitesi ölçüsünde çaba sarf eden her müfessirin bazı konuları yanlış anlaması ihtimali de vardır ve Kurân ayetlerini beyan ederken Allah’ın muradının gerçekten ne olduğunu doğru saptamamış olabilir. O, Kurân’ın her bölümünde sarf ettiği çaba karşılığında Kurâni hakikatlerden sadece bir bölümüne ulaşabilir. Fakat bu ihtimal alimlerin ibarelerinin zahirine uymamaktadır.





mefhum aşikâr olabileceği gibi bazen de birtakım faktörlerden (kelimelerin anlamlarının malum olmayışı veya kelime ve cümlelerin ferdi ya da terkibi yapılarının malum olmayışı veya kelamın çıkış şartlarının malum olmayışı...) dolayı kullanılan mefhum müphem olabilir. Bu durumda belirsizliğe neden olan faktörü bertaraf ederek onu ortaya çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla sözün bu aşamada tefsire ihtiyacı vardır. İkinci aşamada ise konuşmacı kullanılan manayı irade etmiş olabileceği gibi etmemiş de olabilir. (İster irade ettiği mana kullanılan mananın bir bölüm ve bazı fertleri olsun veya bunun tam tersi; yani kullanılmış mana onun ima ettiği geniş kapsamlı anlamın bir parçası veya bir ferdi olsun) Birinci durumda cümledeki hedefi keşfetmenin tefsire ihtiyacı vardır. Fakat ikinci durumda tefsire gerek yoktur.

Öte yandan konuşmacı, bazen tüm konuları detayları ve en ince ayrıntıları ile bir yerde ve bir defada beyan edebileceği gibi bazen de bir konuyla ilgili sözleri parça parça ve dağınık bir şekilde ortaya atmakta veya müphem şekilde konuşmakta ve belirsizliğin giderilmesi için muhataplara bir merci tayin etmektedir. Birinci durumda kullanılan mefhum aynı zamanda onun esas muradıdır ve bunda tefsire ihtiyaç yoktur. Çünkü eğer kullanılan mefhum konuşmacının muradı olmasaydı muhatapların yönelecekleri diğer mana yönünde birtakım karineler zikretmesi gerekirdi. Fakat ikinci surette konuşmacının diğer sözlerine müracaat etmek (ya da iphamların giderilmesi için tayin edilmiş mercie başvurmak) gereklidir ve sonuçta tefsirin zarureti vardır.

Elbette eğer muhatap, konuşmacının diğer sözlerini incelemeyen ve tayin edilmiş mercie sormadan önce muteber bir delilin ışığında konuşmacının gerçek muradının kullanılan mefhum olduğu neticesine ulaşırsa artık onun diğer sözlerini araştırmasına ve tefsire ihtiyaç kalmaz.

Kurân-ı Kerim, maksada delalet etme yönünden öyle bir şekildedir ki birçok yerinde ayetlerde kullanılan mefhumlar Allah'ın ciddi ve esas muradı olmayıp, onlardaki ince ayrıntılar başka ayetlerde veya Peygamberin (s.a.a) ve Masum İmamların (a.s) sözlerinde gelmiştir. Böylece önerdiğimiz tanımda ifade edilen tefsirin iki aşamalı olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca şu da bir gerçektir ki; Kurân, Arapça bir kelimedir ve Yüce Allah ve Resuller (a.s) insanlarla kendi dillerinde



konuşmuşlardır. Tanımda geçen “Arap edebiyatı ve muhaveredeki akli temellere dayanarak” vasfının zikredilmesi de anlaşılmaktadır. Zira onun Arapça oluşu, kullanılan mefhumun açıklamasının da Arap edebiyatı kurallarına uygun olmasını gerektirmektedir. Halkın dilinde oluşu da Yüce Allah’ın ayetlerdeki muradının muhaveredeki akli ilkelere dayanılmasını iktiza etmektedir.

Tevilin Sözlük Anlamı

Tevil, rücû/dönüş manasına gelen “evl” kökünden türetilmiştir.⁸⁰ Kökeni dikkate alınınca irca/döndürmek⁸¹ manasına gelmektedir. Lügat kitaplarında “tevil” kelimesi için birçok anlam zikredilmiş olup, bunları üç grupta ele alabiliriz:

a) Bir şeyi kastedilen hedefe doğru çevirmek;⁸² sözü döndürmek ve onu zahiri manadan daha gizli, batıni bir manaya çekmek;⁸³ lafzın zahirini asıl yapısından delile ihtiyacı olan bir anlama nakletmek;⁸⁴ ayetin manasını zahiri anlamından kitap ve sünnete uygun olası bir manaya çekmek.⁸⁵

Tevilin geçmiş zaman kipindeki “evvele” kelimesi karşılığında zikredilmiş olan “race’el döndü”, “ercae/döndürdü” ve “radde/çevirdi” fiilleri bu manaya uygundur.⁸⁶

⁸⁰ İbn-i Esir, Mübarek, en-Nihaye fi Ğarib’il-Hadis vel-Eser, c.1, s.80 ve 81; Lisan’ul-Arab, Sihah, Mekayis, el-Misbah’ul-Munir, el-Kamus’ul-Muhit (“Evl” kelimesinde); Mecme’ul-Bahreyn, c.5, s.314. Şuna da değinmekte fayda var Suyuti “İtkan”da, Zerküş “Burhan”da ve Zehebi “et-Tefsir vel-Müfessirun”da şöyle yazmışlardır: Bu kelimenin kökünün siyaset anlamına gelen “iyale” olduğu söylenmiştir. “Kelamı tevil eden kişi onu düzeltmekte ve manayı kendi yerine bırakmaktadır.” Ancak bu söz sahih değildir. Çünkü; birincisi, sözün sahibi meçhuldür ve büyük lügat erbabının sözü karşısında bu söze itina edilmez. İkincisi, “iyale” müteeddi (nesne isteyen) bir fiildir ve onun müteeddi olması için “tefil” babına götürülmesine gerek yoktur. Zira bu fiil tefil babında görülmemiştir.

⁸¹ Cürcani, et-Te’rifat kitabında (s.76) tevilin “terci” anlamına geldiğini söylemiştir.

⁸² Müfredat-ı Ragib, s.28.

⁸³ Mecme’ul-Bahreyn (“evl” kelimesinde).

⁸⁴ en-Nihaye, İbn-i Esir, c.1, s.80, Zübeydi Tac’ul-Arus’ta (“evl” kelimesinde) bu manayı İbn-i Cevzi’den nakletmiştir.

⁸⁵ Tac’ul-Arus bu manayı İbn-i Kemal’dan nakletmiştir.

⁸⁶ Lisan’ul-Arab; el-Kamus’ul-Muhit; Tac’ul-Arus; Mucem-i Mekayis’il-Lugat ve Muntehel-İreb (“evl” kelimesinde).





Eğer zikredilen manaların tümünü içerecek kapsayıcı bir mana düşünüyorsak da şunu söyleyebiliriz: “Bir şeyi veya sözü kendisinden kast ve irade edilene döndürmek.” Bu mana, kelimenin kökenine ve Tabersî'nin Mecme'ul-Beyan'da zikrettiğine (“iki ihtimalden birini zahir ile mutabık olan manaya döndürmek”⁸⁷ manasına) uygundur.

b) Bir şeyin döndüğü konuyu aşikâr etmektir.⁸⁸ Manaları çeşitli olan ve lafızların ötesinde bir beyan olmaksızın açıklanması mümkün olmayan bir sözü aşikâr etmektir.⁸⁹ Sözün anlamından haber vermektir.⁹⁰ Müteşabih/benzeşen bir manayı beyan etmektir.⁹¹ Bâtını tefsir ve gerçek muradı bildirmektir.⁹² Rüyaı tabir etmektir.⁹³ Sözün dönüp vardığı şeydir.⁹⁴ “*Debberehu, kadderehu ve fesserehu*” fiilleri, onun geçmiş zaman kipinin bu bölümdeki anlamına uygun manaları taşımaktadır.⁹⁵ “Bir şey ve sözdeki gizli maksat ve muradı tefsir ve beyan etmek” bu gruptaki manaların tümünü kapsayacak bir tanımdır. Bu manalardan bazılarında bulunan özellikler göz önüne alındığında şunu söylemek mümkündür: Tevil, bir tür tefsirdir ve bu mana, tefsiri tevilden daha genel olarak tanımlayan kimsenin⁹⁶ görüşüne de uygundur.

c) Bir şeyin sonu, dönüş yeri, akıbeti ve ahiridir.⁹⁷ Sözün akıbeti ve sözün döndüğü şeydir.⁹⁸ Kurân'ın zahir olmayan gizli manasıdır.⁹⁹ “Şey veya sözün dönüp vardığı husus” bu bölümdeki manaların tümünü kapsamına alacak bir ifadedir. Öte yandan bu grubun önceki iki gruptan temel farkı da şudur: Önceki iki grupta bulunan manalar mastar anlamında, bu gruptaki manalar ise sıfat anlamında gelmiştir.

⁸⁷ Mecme'ul-Beyan, c.1, Mukaddimenin III. maddesinde.

⁸⁸ Sihah (“evl” kelimesinde); Tac'ul-Arus (“evl” kelimesinde) bu mana Ubab'da Sağanı'den de nakledilmiştir.

⁸⁹ el-Ayn; Lisan'ul-Arab da bu manayı “Leys”den nakletmiştir.

⁹⁰ Ebu Hilal Askeri, el-Furug'ul-Luğaviyye, s.43.

⁹¹ Tac'ul-Arus bu manayı bazı lûgat erbabından nakletmiştir.

⁹² Nureddin Cezairi, Furug'ul-Lugat, s.88 ve 89.

⁹³ el-Kamus'ul-Muhit.

⁹⁴ Muntehel-İreb (“evl” kelimesinde).

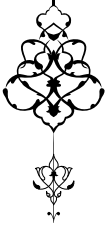
⁹⁵ Lisan'ul-Arab, c.1, s.264; el-Kamus'ul-Muhit, c.3, s.331.

⁹⁶ Daha önce de kaynağını zikrettiğimiz Rağıb İsfehani.

⁹⁷ Ahmet İbn-i Faris, Mucmel'ul-Lugat (“evl” kelimesinde).

⁹⁸ Mucem-u Mekayis'il-Lugat (“evl” kelimesinde).

⁹⁹ Mecme'ul-Bahreyn (“evl” kelimesinde).



Bahsedilen konulardan açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, lügat âlimleri açısından tevil hem mastar hem de sıfat manasında kullanılmakta ve ayrıca her iki anlamda da yalnızca Kurân'a özgü olmamakla birlikte sözün dışında da kullanılmaktadır. Yine açıkça görülüyor ki tevilin anlamları lügatçiler tarafından üç grupta ele alınmakta, ilk ve üçüncü grupta tefsirden tamamen farklı manalarda kullanılmaktadır. İkinci grupta ise tefsirden daha detaylı ve özel bir mana içermektedir.

Birinci grupta zikredilen anlamların tevilin “rücû/dönüş” anlamına gelen “evl” kökünden türetildiği dikkat-i nazara alındığında ve mastarın sıfat anlamında kullanılmasının kök ve asla aykırı olduğu görülmektedir. Öte yandan karineye de ihtiyacı olduğu göz önünde bulundurulduğunda şunu söylemek mümkün olur; Birinci grupta bahsedilen manalar asıldır, diğer iki grupta bulunan manalar ise fer'idir. Dolayısıyla karine bulunmadığında tevil kelimesinden maksat birinci gruptaki manalar olur.

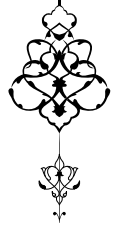
Tevilin Kurân'da Kullanıldığı Yerler

Tevil sözcüğü Kurân-ı Kerim'de on yedi kez kullanılmıştır. Bu kelime on iki defa Kurân dışındaki konularda, beş defa da Kurân hakkında kullanılmıştır; bunlardan ikisinde müfessirler ittifakla ve yakinen Kurân hakkında olduğunu belirttikleri halde üçünde meşhurun görüşüne göre ve zahiri manada Kurân'ın kastedildiğini bildirmişlerdir. On iki yerden dördünde tevil sözcüğü rüya ve düşe veya bunlarla alakalı olan zamire izafet edilmiş¹⁰⁰ ve bütün müfessirler kesin ittifakla burada sözü edilen tevilin rüya tabiri olduğunu ifade etmişlerdir. Üç yerde “ehadis/sözler”

¹⁰⁰ “Onunla birlikte zindana iki genç daha girdi. Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) ş - rap sıktığımı görüyorum. Diğeri de: Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı görüyorum. Bunun tevilini bize haber ver.” (Yusuf/36) Bu ayette geçen “tevilih/tevilini” sözcüğünde zamir, Yusuf'un zindan arkadaşlarının görmüş olduğu rüyaya dönmektedir.

“Dediler: Bunlar karmaşık düşlerdir. Biz böyle düşlerin tevilini/yorumunu bilenlerden değiliz.” (Yusuf/44) “(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yusuflu) hatırlayarak dedi ki: Ben size onun tevilini/yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin.” (Yusuf/45).

“Ana ve babasını tahtın üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar. (Yusuf) dedi ki: “Ey babacığım!” İşte bu daha önce gördüğüm rüyanın tevilidir.” (Yusuf/100)



sözcüğüne izafet edilmiştir¹⁰¹ ve “*ehadis*” kelimesinden neyin kastedildiği konusundaki anlaşmazlığa bağlı olarak “*tevil*” kelimesinde de ihtilaf edilmiştir.¹⁰² Fakat siyak ve sözün akış şekli karinesiyle, rüya yorumu ve rüya ile anlatılanlar manası ayetin zahirine daha uyumludur. Tevil sözcüğü bir defa da zamire izafet edildiği halde geçmiş¹⁰³ ve o zamirin merciiindeki ihtilafa dayalı olarak tevilin manasında da anlaşmazlık yaşanmıştır. Eğer zamirin mercii zindanda bulunan iki gencin görmüş oldukları rüya¹⁰⁴ veya “*size yedirilecek yemek*” ifadesindeki “*yemek*” olursa ve bu yemekten de maksat zindanda bulunan iki gencin rüyalarında gördükleri şeyse burada tevil rüya tabiri anlamına gelir. Zamiri “*yemek*” kelimesine bağlayanlar ve yemekten maksadın zindanda bulunanlara getirilen yiyecek olduğu görüşünü benimseyenlerse, buradaki tevil sözcüğünü yemeğin hakikat, meali ve dönüş yeri, onun mahiyeti, durumu ve diğer ahvali şeklinde mana etmişlerdir.¹⁰⁵

¹⁰¹ “İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana ehadis/sözlerin tevilini öğretecek.” (Yusuf/6)

“İşte böylece ve kendisine ehadis/sözlerin tevilini öğretmemiz için Yusufu o yere yerleştirdik.” (Yusuf/21) “Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana ehadis/sözlerin tevilini öğrettin.” (Yusuf/101)

¹⁰² Bazıları, mesela Şeyh Tusi Tıbyan’da (c.6, s.98) ve Celaleyn’de (s.280); Alusi Ruh’ul-Meani’de (c.12, s.186) tevil kelimesini rüya yorumu şeklinde algılamışlardır. Bunun sebebi rüyanın, nefsin sözü veya meleğin sözü ya da şeytanın sözü olmasından dolayıdır veyahut rüyayı gören kişi gördüklerini yorumcuya hadis/söz olarak anlatması mülhazasıyladır. Her halükarda bu söze göre bu üç yerde de tevil rüya tabiri/yorumu manasına gelmiştir. Allame Tabatabai, el-Mizan tefsirinde (c.11, s.80) “*Ehadis*” kelimesini mana edilmiş hadiseler ve olaylar anlamında ele almış, rüyayı da bu olaylardan bir misdak olarak telakki etmiştir. Beyzavi (c.3, s.274) şu iki mana arasında tereddüt etmiştir: 1- Rüya. 2- İlahi kitaplar, peygamberlerin sünnetleri ve hikmet erbabının kelimelerindeki karmaşık ve anlaşılması güç ifadeler. İkinci manaya göre eğer tevil master anlamında kullanılırsa, ondan maksat anlaşılması zor sözlerin beyan ve tefsiri olur. Eğer sıfat manasında kullanılırsa, ondan maksat anlaşılması güç olan zor sözler olur.

¹⁰³ “Dedi: Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun tevilini/yorumunu mutlaka size haber vereceğim.” (Yusuf/37)

¹⁰⁴ Maksat önceki ayette zindanda bulunan iki gencin dilinden nakledilen şu rüya idi: “Onlardan biri dedi ki: Ben (rüya)da şarap sıkığımı görüyorum. Diğeri de: Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmeğe taşıdığımı görüyorum. Bunun tevilini bize haber ver.” (Yusuf/36)

¹⁰⁵ Bazıları, mesela Allame Tabatabai el-Mizan’da (c.11, s.172) ve Alusi Ruh’ul-Meani’de (c.12, s.240) zamirin “*taam/yemek*” sözcüğüne döndüğünü tercih etmişlerdir. Yemeğin tevil, Ruh’ul-Meani’de onun mahiyeti, keyfiyeti ve diğer ahvali şeklinde açıklan-

Buraya kadar anlatıklarımıza ilave olarak tevil kelimesi, Hz. Hızır'ın (a.s) Hz. Musa'ya (a.s) içyüzü ve amaçları gizli kalan işleri hakkında iki kez kullanılmıştır.¹⁰⁶ Burada tevil, o işlerin hikmeti ve sırları anlamındadır.

Herhangi bir konuda çıkan anlaşmazlık durumunda hakemliğinden yararlanmak için işi Allah ve Resulüne götürmek hakkında tevil kelimesi bir defa kullanılmıştır.¹⁰⁷ Bir defa da “ölçü ve tartıda dürüstlük” hususundan söz edilirken tevil sözcüğü kullanılmıştır.¹⁰⁸ Gerçi müfessirlerin bu iki yerde tevil sözcüğünün manasının beyanındaki tabirleri ve yorumları bir hayli muhtelifir.¹⁰⁹ Fakat bu işler üzerine elde edilecek sonuç ve neticelerin maksat olduğu görüşüne binaen tevilin bu iki yerde “akıbet” manasına gelmesi ayetin zahirine daha uygundur. Sözünü ettiğimiz on iki yerin hepsinde tevil, Kurân'dan başka konularla ilgiliydi ve bunları dört kapsamlı manada özetlemek mümkündür:

mış, el-Mizan'da ise yemeğin hakikati ve mealî/dönüş yeri şeklinde tefsir edilmiştir. Bazıları da, örneğin Şeyh Tusi Tibyan'da, Tabersi Mecme'ul-Beyan'da, Taberi ve Celaleyn zamiri “taam/yemek” kelimesine döndürdükleri halde “yemek” sözcüğünü zindanda bulunan iki kişinin rüyalarında gördükleri yemek olarak tefsir etmişler ki sonuçta maksat rüyadır.

¹⁰⁶ “...Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin tevilini/içyüzünü haber vereceğim.” (Kehf/78)

“...İşte hakkında sabredemediğin şeylerin tevilini/içyüzü budur.” (Kehf/82) “sabredemediğin şeyler” ifadesinden maksat Hızır (a.s) tarafından geminin delinmesi, erkek çocuğun öldürülmesi ve duvarın tamir edilmesi idi ve Musa (a.s) bunlara itiraz etmişti. Bu işlerin tevilinden maksat geminin gasıp kral tarafından ele geçirilmesini önlemek, anne ve babasının o erkek çocuğunun azgınlık ve küfürden korunmalarını sağlamak ve iki yetim çocuğa ait duvarın altında bulunan hazinenin korunmasını sağlamak. (Bkz. Kehf/71-82)

¹⁰⁷ “...Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz – Allah'a ve ahrete gerçekten inanıyo - sanız- onu Allah'a ve Resul'e götürün; bu hem hayırlı, hem de tevil/netice olarak daha güzeldir.” (Nisa/59)

¹⁰⁸ “Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de tevil/neticesi bakımından daha güzeldir.” (İsra/35)

¹⁰⁹ Ebul-Futuh Razi'nin tefsirinde (c.3, s.214) ve Tefsir-i Tibyan'da (c.3, s.238) Nisa s - resi 59. ayetinin altında Kutade, Süda ve İbn-i Zeyd'den tevil kelimesinin “akıbet” anlamına geldiğini nakletmişlerdir. Nakledildiğine göre Mücahid, tevil “mükafat” olarak mana etmiştir. Ruh'ul-Meani'de (c.5, s.67) Kutade, Süda ve İbn-i Zeyd'in sözü ve diğer bazı sözleri naklettikten sonra şöyle yazmıştır: “Tevil ya dönüş yeri ve akıbet dönmek ya da zahir olmayan lafızdan kastedilen muraddır. Her ne kadar örf arasında ikincisi daha baskın olsa da, ikisi de gerçektir; bu yüzden tefsirin mukabilindedir.” Tefsir-i Celaleyn'de “meal/ dönüş yeri” şeklinde mana edilmiştir.





a) Rüya tabiri ve rüyanın anlattığı hakikat. Fakat herkes rüyadan ona ulaşamaz.

b) Hz. Hızır'ın (a.s) işlerinde gizli olan ve dikkate alınan hikmet ve sırlar. Fakat bunlar diğerlerine, hatta Hz. Musa (a.s) gibi biri için bile malum ve aşikâr değildir.

c) İnsanın kendi iradesine dayanarak yaptığı işlerin getirisi olarak ortaya çıkan semere ve neticeler ve başka bir ifadeyle işin akıbet ve sonucu veya insanın iradesine dayalı fiillerinin herkese malum olmayan diğer yüzü. (Mesela anlaşmazlık anında Allah ve Resulü'ne müracaat edip, onların hakemliğine uymak, ölçü ve tartıda dürüst olmak).

d) Yemeğin sıradan insanlar için malum olmayan hakikati, dönüşü, mahiyeti, keyfiyeti ve diğer ahvali.¹¹⁰

Tevilin Kurân hususunda kullanıldığı beş yere gelince; (iki yerde¹¹¹ tüm müfessirlerin ittifakı ile kesin olarak ve üç yerde¹¹² ise zahiri anlamda ve meşhur görüşe göre) gerçi bu hususta tevilin anlamı konusunda müfessirler arasında bir yere kadar ihtilaf vardır. Ancak ilgili ayetlere, onlara ait muttasıl ve munfasıl karinelere ve bu ayetlerle ilgili rivayetlere dikkat edildiğinde¹¹³ ayetlerin ve onlarla ilgili rivayetlerin lisanında “Kurân'ın tevilinin” aşağıdaki anlamlarda kullanıldığı görülmektedir:

a) Bazı müteşabih ve benzeşen ayetlerin gerçek manası ve ciddi maksadı,

¹¹⁰ (a) maddesinde geçen mana kesindir ve üzerinde görüş birliği vardır. (b) ve (c) maddelerinde geçen mana bir tür zan ve zahirden istifadenin ürünüdür. (d) maddesinde geçen mana ise ihtimal olup, Allame Tabatabaî'nin el-Mizan'da ve Alusi'nin Ruh'ul-Meanî'deki görüşüdür.

¹¹¹ “Sana kitabı indiren O'dur. Onun bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih ayetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir.” (Ali İmran/7)

¹¹² “Onun tevilinden başka bir şey beklemiyorlar. Tevili geldiği gün önceden onu unumuş olanlar derler ki.” (Araf/53)
“Hayır, onlar bilgileriyle kavrayamadıkları ve henüz tevili gelmemiş şeyi yalanladılar. Tıpkı bunun gibi evvelce gelip geçen ümmetler de peygamberlerini yalanlamışlardı. Bak da gör, zulmedenlerin sonları neye varmış, nice olmuş.” (Yunus/39)

¹¹³ Ali Ekber Babai, Tevil-i Kurân, Marifet Dergisi, VI. sayı, s.44-49.



b) Ayetlerdeki batini ve içsel mana ve maarif; ister muhkem ayetler olsun ister müteşabihler,

c) Kurân-ı Kerim’de ahiret ve gelecekle ilgili diğer konularda verilmiş vaatler ve tehditlerin harici örnek ve somutlaşmış halleri,

d) Örfün ve sıradan insanların gözünden saklı kalan bazı ayetlerin vuku bulduğu yerler.

Şunu hatırlatmakta yarar var; bu manalar arasında lâfzî iştirak söz konusu olmayıp, manevî iştirak vardır. Yani “tevil” sözcüğü bunlardan her biri için ayrı ayrı tayin veya taayyün yoluyla vazedilmemiştir. Aksine bunların tümü umumi bir mananın örnekleri olup, “tevil” her birinde o örneğin anlamını verecek bir karineyle kullanılmaktadır. O umumi mana da şundan ibarettir: “Tevil, bir şeyin (söz veya başka bir şey) dönüp vardığı şeydir.” Bu, aynı zamanda İbn-i Faris’in “sözün tevil” hakkında zikrettiği manadır.¹¹⁴ Bu, tevilin lügat manalarından üçüncü grupta da değinilmiştir. Ayrıca birinci grupta geçen lügat manaları arasında Ragıb, tevilin sıfat manasının mastar manası olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁵

Şu nokta da göz ardı edilmemelidir; bu kelimenin örnekleri kullanım yerlerine göre farklılık gösterebilir. Bunlardan biri konusunun özelliğine paralel olarak başka örneğinde bulunmayan bir özelliğe sahip olabilir. O halde örnek ve vuku bulduğu yerlerin bazılarının özelliğini başka bir örneğe isnat etmemek gerekir. Fakat elde tevil sözcüğünün kullanımından başka bir delil olursa o müstesnadır. Mesela şunu söyleyemeyiz: Rüya tabiri ve Hz. Hızır’ın (a.s) işleri harici ve somut gerçekler olduğuna göre Kurân’ın tevil de somut gerçeklerdendir; lafızların mefhumları ve delaletleri cinsinden değildir. Açıkça görüldüğü üzere söz dışındaki rüya ve iş kabilinden olan bir şeyin tevil lafızların mefhumları ve delaletleri cinsinden değildir. Fakat bu, sözün tevilinin mefhumlardan olmamasını da icap etmez. Söz ile gayri söz arasında fark olduğu gibi sözün tevil ile gayri sözün tevil arasında da fark olabilir. Rüya ve işin dış dünya ve harici bir vücudu olduğu için onların tevilinin de harici gerçeği olabilir; fakat sözün lâfzî veya yazılı bir vücudu olduğundan, ondaki hedefin ise

¹¹⁴ “Sözün akıbeti ve sözün dönüp vardığı şeydir.”

¹¹⁵ “Bir şeyi (ister ilim olsun, ister başka şey) kendisinden kastedilen gayeye döndürme - tir.”





mana ve mefhumu ifade etmesi mevzuubahis olduğundan onun tevilî mefhumlar ve delaletler cinsinden olur.¹¹⁶

Şunu da hatırlatmak da yarar var; zikredilmiş olan manaların, tevilin sıfat manalarından ve lûgat kitaplarında tevil için belirtilmiş üçüncü gruptaki manalardan olduğu dikkate alındığında şunu söylemek mümkündür: Tevil kelimesi Kurân-ı Kerim’de mastar manasında kullanılmamış ve her yerde sıfat anlamında kullanılmıştır. Onlardaki ortak özellik ise, bir tür gizlilik ve örtülü olma hali, herkes için malum olmayış durumlarıdır. Tüm kullanım yerlerinde (rûya ve onun anlatımı, söz ve onun gizli manası, iş ve ondan kastedilen hedef ve onun akıbeti, gelecekle ilgili haber ve onun harici örnekleri, söz ve onun örfün algısının üstündeki örnekleri) birbiriyle ilgili iki şey vardır, bunlardan ilki hissedilir ve malum oluşu bir diğeri ise sıradan kişiler için örtülü ve gizli olup, beyan ve izaha ihtiyaç duyulmalarıdır. Hissedilen ve gizli olan bu iki şey arasında şu dört ilişkiden biri vardır: Hikâyet, delalet, intibak ve terettüp. Fakat bu ilişki herkes için aşikâr ve bariz değildir.

Tefsir ile Tevilin Farkı

Buraya kadar anlattıklarımızdan tefsir ve tevil sözcüklerinin birbirine tamamen yabancı iki kavram olmadığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi bu ikisi arasında ortak yönler vardır; her ikisi de Kurân’da ve Kurân dışında, sözde ve gayri sözde kullanılmaktadır. Bazı manalarıyla tevil, tefsiri de kendi kapsamına almaktadır. Bununla birlikte hem genel manada tevil ve tefsir sözcüğü hem de Kurân’ın tevil ve tefsirinin birbirinden ayrıştığı yönleri de vardır ve bunlardan iki bölümde söz edeceğiz.

a) Tefsir ve Tevil Sözcüklerinin Farkı

1- Tefsir, “*fesr*” kelimesinden türetilmiş olup, tüm manalarında bir tür aşikâr etme, gizli kalâmı açığa vurma ve kapalılığı giderme anlamları vardır. Fakat tevil döndürmek anlamına gelen “*evl*” kelimesinden türetilmiştir.

¹¹⁶ Metinde geçenler, tevil sözcüğünün manasının mülâhazasıyla söz ve gayr-i sözün tevilindeki farkın imkânına nazırdır. Bu, bir âlimin başka özel bir delille Kurân’ın tevilini harici bir gerçeğe münhasır bilmesiyle çelişmez. Nitekim Allame Tabatabai bir grup ayeti dikkate alarak böyle bir görüşe sahip olmuştur.

2- Tefsir için zikredilmiş olan manaların hepsi bir çeşittir; hepsinde aşikâr etmek, gizlilik ve iphamı gidermek vardır. Fakat tevil için üç grup mana zikredilmiş ve onlardan yalnızca biri tefsirin manası gibi ona yakındır. Diğer iki gruptan birinde mastar manası vardır. O da onların hepsini “döndürmek” manası kapsamaktadır. Geriye kalan son grupta ise sıfat manaları vardır ve onların hepsinin kapsayıcısı, “*ister söz olsun ister gayri söz, bir şeyin dönüp vardığı*” anlamıdır. Bu iki gruptaki manalar (tevil kelimesinin kökü olan) “evl” sözcüğünün manasına uygundur. “Evl” ve “fesr” arasında olan fark, tefsir ile tevilin bu iki gruptaki manası arasında da vardır.

3- Tefsir sözcüğünün sıfat anlamında kullanılması yaygın değildir. Dolayısıyla lûgat erbabının tefsir için zikrettikleri manalar arasında sıfat manası göze çarpmamaktadır. Sadece bazılarında şu söz nakledilmiştir; Tefsir, tevil ve mana müteradif ve eş anlamlı kelimelerdir. Fakat tevilin sıfat manasında kullanılması yaygındır. Hem lûgatte onun için birçok sıfat manaları zikredilmiş hem de Kurân-ı Kerim’de on yedi yerin (daha önce belirtildiği gibi) hepsinde sıfat anlamında kullanılmıştır.

b) Kurân’ın Tefsiri ile Tevilinin Farkı

Müfessirler ve Kurân ilmi dalında kanaat sahibi olan ilim adamları arasında tevilin manası ve Kurân tevilinin hakikati hususundaki mevcut ihtilafa dayalı olarak tefsir ve tevilin farkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.¹¹⁷ Bazıları, tefsir ve tevil eşanlamlıdır derken,¹¹⁸ bazıları tefsiri

¹¹⁷ Bu ortaya atılan görüşlerden haberdar olmak için bkz. Muhammed Hüseyin Tabat - bai, el-Mizan fi Tefsir’il-Kurân, c.3, s.44-49, Ali Ekber Babai, Tevil-i Kurân, Marifet Dergisi, Sefer sayısı, s.8-9 ve I. sayı, s.5-11.

¹¹⁸ Bkz. Nureddin Cezairi, Furuk’ul-Lugat fit-Temyiz beyne Mufad’il-Kelimat, s.87: “Alimler bu iki kelimenin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Ebu Ubeyde ve Muberrred, bu ikisi bir manaya gelir demişlerdir.” Keşfuz-Zünun, c.1, s.334: “Ebu Ubeyde ve bir grup, o ikisinin bir manada olduğunu söylemişlerdir.” Lisan’ul-Arab, c.1, s.264: “Ebu’l-Abbas Ahmet b. Yahya’ya tevil konusu sorulduğunda şöyle dedi: Tevil, mana ve tefsir eşanlamlıdır.” El-Kamus’ul-Muhit, c.3, s.331, “evl” kelimesinde: “Sözü tevil etti, yani onu çevirdi, tedbir etti, takdir etti ve tefsir etti.” C.2, s.110, “fesr” kelimesinde. Saleb der ki: “Tefsir ve tevil ikisi de aynı şeydir.” Tac’ul-Arus, c.7, s.215, “tevil” kelimesinde ve “evl” sözcüğü hakkında Kamus’un sözünün devamında şöyle der: “Müellifin sözünün zahirinden tevil ve tefsirin aynı manada olduğu anlaşılmaktadır.” C.3, s.470. “fesr” kelimesinde: “Ahmet b. Yahya Saleb ve İbn-i Arabi şöyle der: “Tefsir ve tevil

teviden daha genel ve umumi kabul etmişlerdir.¹¹⁹ Kanaat sahiplerinin çoğu (ki bunlar tevilin tamamen tefsirden ayrı olduğu görüşündedirler) bu iki kelime arasındaki fark ve her birinin kullanım alanı hususunda farklı görüştedirler. Örneğin bazıları her ikisinin de lafızların mana ve mefhumlarına ilişkin olduğunu kabul etmekle birlikte tefsire, müşkül lafzın muradını keşfetmek¹²⁰ veya mücmel bir kıssanın şerhi, garip lafızların delaletinin tanımı, iniş sebeplerinin beyanı¹²¹ anlamını vermişlerdir. Tevili ise müteşabih mananın beyanı¹²² veya ayeti zahiri manadan kitap ve sünnete uygun olan muhtemel manaya döndürmek¹²³ ya da iki ihtimalden birini zahir ile mutabık olan manaya döndürmeğe¹²⁴ özgü kılмышlardır. Bazıları da tefsiri lafzın vazedilmiş manasına has, tevili ise lafzın batini manasının açıklaması olarak bilmişlerdir.¹²⁵ Bazıları tefsiri kelamın bilimsel sureti yani zihindeki manası, tevili ise onun harici hakikati yani haber cümlesinde haber verilen şey; emir ve nehiy cümlesinde ise emir olunmuş fiil veya terk edilen mahzur olarak tanımlamışlardır.¹²⁶ Bazı kimseler de tevili lafızların mefhum ve harici örnekleri alanının dışında telakki etmiş ve onu, Kurân'ın Levh-i Mahfuz'da bulunan ve bütün ayetlerin dayandığı yüce hakikati olarak tefsir etmişlerdir.¹²⁷

Tevil ile tefsirin farkı konusundaki çeşitli görüşlerin ele alınıp, geniş bir yelpazede irdelenip incelenmesinin görüldüğü gibi buradan daha geniş

aynı manadadır." Taberi, Cami'ul-Beyan, c.3, s.184: "*Arap kelimada tevil, tefsirin ta kendisidir...*" Muhammed Kurtubi, el-Cami, c.4, s.15: "*Tevil, tefsir anlamına gelir.*" Alusi, Ruh'ul-Meani, c.3, s.82: "*Tevil, birçoğunun söylediği gibi tefsirdir.*" Şeyh Tusi, Tabersi ve Celaleyn Al-i İmran suresinin 7. ayetinin altında tevil için bu manayı zikretmişlerdir.

¹¹⁹ Bkz. Cami'ut-Tefasir'in mukaddimesi, Rağb İsfehani, s.47; Furuk'ul-Lugat, s.88; Keşfü'z-Zünun, c.1, s.334; el-İtkan, c.2, s.1189; el-Burhan fi Ulum'il-Kurân, c.2, s.285.

¹²⁰ Mecme'ul-Beyan, c.1, s.39.

¹²¹ Tac'ul-Arus, "*fesr*" kelimesinde.

¹²² Tac'ul-Arus, "*fesr*" kelimesinde.

¹²³ Ali b. Muhammed Cürçani, et-Te'rifat, s.65.

¹²⁴ Mecme'ul-Beyan, c.1, s.39.

¹²⁵ Ahmet b. Muhammed b. İbrahim Salebi (ö. 427 Hicri), Tefsir-i Salebi olarak bilinen el-Keşfu vel-Beyan Tefsirinin müellifi, Mucem'ul-Furuk'ul-Luğeviyye'den naklen (s.131) şöyle yazmaktadır: "*Tefsir, lafzın hakiki veya mecazi vaz'ının beyanıdır, tevil ise lafzın batınıdır.*"

¹²⁶ Ahmet İbn-i Teymiye, et-Tefsir'ul-Kebir, c.2, s.103 ve c.7, s.444.

¹²⁷ el-Mizan, c.3, s.23, 25, 27, 49, 52, 54.

bir mecale ihtiyacı vardır.¹²⁸ Burada kısaca Kurân tefsiri ile tevili arasındaki farkın beyanına ve Kurân tefsirinin alanının onun tevil alanından ayrı olduğunu kabul ettiğimiz tanımı esas alarak değinmekle yetineceğiz.

Daha önce de zikredildiği gibi tefsir, Kurân ayetlerinin kullanılan mefhumunu beyan etmekten, Yüce Allah'ın muradını da Arap edebiyatı ve muhaveredeki akli temellere dayanarak aşikâr etmekten ibarettir. Kurân'ın tevili ise daha önce geçen (Kurân'ın tevili hakkındaki) ayetlerin zahirinden ve onlarla ilgili rivayetlerden anlaşılacağı üzere Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar (Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt İmamları) dışında manaları ve örneklerini kimsenin bilmediği bir kısım ayetlerdir.

Bu açıklamaya göre Kurân-ı Kerim'in maarifi iki kısımdır:

1) Arap edebiyatı ve muhaveredeki usule dayanarak herkesin anlayabileceği maarif yani rivayetlerde buna “*Kurân'ın zahiri*” ve “*Zehr'ul-Kurân*” denilmiştir.

2) Arap edebiyatı ve muhaveredeki akli temellere dayanarak anlaşılması mümkün olmayan maarif ve onu anlamak için ilimde derinleşmiş olanlara müracaat etmekten başka bir yol da yoktur. Rivayetlerde bu maarife “*Kurân'ın batını*” ve “*Betn'ul-Kurân*” denilmiştir. Birinci bölüm tefsirin, ikinci bölüm ise tevilin kullanım alanıdır.¹²⁹

¹²⁸ Diğer görüşlerden haberdar olmak için bkz. Şeyhzade'nin Beyzavi'nin Envar'ut-Tenzil'ine yazdığı haşiye, c.1, s.605; el-İtkan, c.2, s.1189; Ruh'ul-Cenan, c.1, s.14; Muhammed Hadi Marifet, et-Temhid, c.3, s.10; Cafer Sübhani, c.3, s.248.

¹²⁹ Tevil kelimesi metinde geçtiği gibi bazen genel anlamda kullanılır ve Kurân'ın batını da kapsar. Bazen de batınıla aynı manada kullanılır ve Levh-i Mahfuz'da Kurân'ın yüce hakikatinin gizli ve batını manaları teville has olur. Allame Tabatabai gibi bazı müfessirlerin de görüşü bu yöndedir. Bazen de tevil bir tür tefsir olacak şekilde tanımlanmakta veya onun bir bölümü tefsirin alanına girmektedir.

